

Η Πανεπιστημιακή Διοίκηση στον Αστερισμό της Παραγωγικότητας

Π. ΦΟΥΝΤΕΔΑΚΗ, Δ. ΣΑΡΑΦΙΑΝΟΣ*

Πανεπιστημιακή διοίκηση και κοινωνικές επιδράσεις

Στο άρθρο αυτό παρουσιάζονται τα πορίσματα έρευνας με τίτλο “Συστήματα διοικητικής οργάνωσης Πανεπιστημίων στον ευρωπαϊκό χώρο”, που πραγματοποιήθηκε κατά το χρονικό διάστημα 1996-1997. Η έρευνα είχε ως αντικείμενο τη συγκριτική μελέτη των πανεπιστημιακών θεσμών σε τέσσερις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Γερμανία, Γαλλία, Μ. Βρετανία και Ελλάδα).

Στόχος της έρευνας ήταν η διάγνωση των μεταλλαγών που επιβάλλει η εξελισσόμενη κοινωνική-οικονομική πραγματικότητα στην πανεπιστημιακή διοίκηση. Από προγενέστερες επεξεργασίες¹ είχε διατυπωθεί η υπόθεση εργασίας ότι:

- α. τα μοντέλα διοίκησης τείνουν να συγκλίνουν, παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις από χώρα σε χώρα και προπάντων παρά τις παραδοσιακές διαφορετικές αφετηρίες, ιδίως στη σχέση Α.Ε.Ι. - κρατικής διοίκησης
- β. η σύγκλιση αυτή επιβάλλεται από την αλλαγή του ρόλου που καλείται να διαδραματίσει το πανεπιστήμιο στον σύγχρονο καταμερισμό εργασίας
- γ. τα χαρακτηριστικά αυτής της σύγκλισης εμφανίζονται ως εξής:
 - i. δημιουργία ευέλικτων θεσμών για την άμεση επικοινωνία ακαδημαϊκών και παραγωγικών φορέων,

* Πηνελόπη Φουντεάκη, Επικ. Καθηγήτρια Γενικού Τμήματος Δικαίου Παντείου Πανεπιστημίου, Δημήτρης Σαραφιανός, Διδάκτωρ Νομικής, Δικηγόρος

- ii. ένταση της διοικητικής και οικονομικής αυτοτέλειας των ακαδημαϊκών μονάδων ως αναγκαία προϋπόθεση για την εκπλήρωση των νέων αναγκών,
 - iii. εφαρμογή νέων έμμεσων μορφών κρατικής παρέμβασης για την ορθολογικοποίηση του συστήματος, πρωτίστως μέσω της αξιολόγησης τμημάτων, τομέων και προγραμμάτων,
 - iv. ενίσχυση της ευελιξίας των αποφασίζοντων οργάνων και της ευθύνης των φορέων τους
- δ. η σύγκλιση αυτή απεικονίζεται πλήρως μέσα στα νομοθετικά κείμενα και τις νομοθετικές πρωτοβουλίες των κυβερνήσεων, υποδηλώνοντας μια κοινή στρατηγική. Οι αντιφάσεις όμως που εμφανίζει η στρατηγική αυτή, όπως εφαρμόζεται από χώρα σε χώρα, και οι αντιστάσεις που αντιμετωπίζει διαφοροποιούν τους ρυθμούς της προώθησής της.

Η έρευνα επιβεβαίωσε πλήρως αυτές τις υποθέσεις και επικύρωσε τη μεθοδολογική θέση, ότι η μετατόπιση του κέντρου βάρους μεταξύ των κοινωνικών λειτουργιών του Πανεπιστημίου² παράγει αντίστοιχα αποτελέσματα τόσο στην οργανωτική δομή των πανεπιστημίων, όσο και στην ίδια τη διαδικασία της επιστημονικής αναζήτησης.

Η έρευνα διακρίνει τρεις εποχές στην ιστορία των πανεπιστημιακών θεσμών, ανάλογα με το ποιά κοινωνική λειτουργία του πανεπιστημίου διαδραματίζει τον σπουδαιότερο συγκυριακά ρόλο.

Η εποχή της ιδεολογίας

Στην εποχή της ιδεολογίας, που χρονολογείται από τη σύσταση των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων μέχρι το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, τα πανεπιστήμια λειτουργούν πρωτίστως ως χώροι αναπαραγωγής της κυρίαρχης ιδεολογίας³. Οι απόφοιτοι των ιδρυμάτων προορίζονταν να στελεχώσουν τις υψηλότερες βαθμίδες της κοινωνικής ιεραρχίας στον τομέα της διανοητικής εργασίας. Χαρακτηριστικό φαινόμενο της περιόδου αυτής είναι η ειδική θέση που κατέχει ο τακτικός καθηγητής, αποτυπωμένη οργανωτικά στο σύστημα της έδρας⁴, χάρη στο οποίο ο καθηγητής εφοδιάζεται με ιδιαίτερες εξουσίες στο εσωτερικό του πανεπιστημίου. Την περίοδο αυτή η σχέση του κράτους με το πανεπιστήμιο

κυμαίνεται από τον ασφυκτικό εναγκαλισμό έως την πλήρη αδυναμία παρέμβασης, ανάλογα με τη χώρα. Ο χαρακτηριστικός όμως ρόλος του κράτους σε αυτή τη μορφή πανεπιστημιακής οργάνωσης είναι η εξασφάλιση εγγυήσεων (με αυταρχικό ή δημοκρατικό τρόπο) για την ομαλή αναπαραγωγή της ιδεολογίας⁵.

Η εποχή της κατανομής

Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, κυρίως κατά τη δεκαετία του 1960, ο ρόλος της τεχνολογίας στην ανανέωση των παραγωγικών συντελεστών αυξάνει ραγδαία. Η ζήτηση ειδικευμένου τεχνολογικού δυναμικού αυξάνει και ο ρόλος της εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή του τρόπου παραγωγής για την ανάπτυξη μιας χώρας αναβαθμίζεται⁶. Το κράτος, ως εγγυητής του συλλογικού συμφέροντος, αναλαμβάνει να εναρμονίσει τις εκροές αυτές με τις παραγωγικές ανάγκες. Εισερχόμαστε πλέον στην εποχή της κατανομής.

Την ίδια εποχή διατυπώνεται με ιδιαίτερη ένταση το κοινωνικό αίτημα για την κατοχύρωση του δικαιώματος στη μόρφωση και του εκδημοκρατισμού της ανώτατης εκπαίδευσης, που εκείνη την εποχή πρωτίστως νοείται ως αναπροσδιορισμός της κοινωνικής προέλευσης των φοιτητών. Οι κοινωνικές ανάγκες για επιστημονικό έργο και ειδικευμένο προσωπικό συνδέθηκαν με το κοινωνικό αίτημα του εκδημοκρατισμού σε ένα ευρύ συνασπισμό σκοπών που επέτρεψε τη μαζικοποίηση του πανεπιστημιακού θεσμού στις δεκαετίες του 1950 και 1960.

Σε γενικές γραμμές, η πανεπιστημιακή έκρηξη αναδιατάσσει την πανεπιστημιακή δομή. Ο ρόλος της κυβέρνησης (και των επιχειρήσεων, στις χώρες με ιδιαίτερη ανάπτυξη στον τομέα της έρευνας) αναβαθμίζεται, ακόμα και στις χώρες όπου τα Α.Ε.Ι. παραδοσιακά ήταν αυτόνομα. Βασικοί άξονες της νέας δομής μπορούν να χαρακτηρισθούν η στροφή προς τις θετικές επιστήμες και την εφαρμοσμένη έρευνα, η επέμβαση της κυβέρνησης στον σχεδιασμό των πανεπιστημιακών εκροών, η ίδρυση ειδικών συμβουλευτικών οργάνων που υποβοηθούν αυτό το σχεδιασμό, η ενίσχυση της πανεπιστημιακής αυτονομίας και αυτοδιοίκησης στις χώρες που διακρίνονταν από έντονο κρατικό παρεμβατισμό, η κατάργηση της έδρας και η αντικατάστασή της από τους τομείς, η

θεσμοθέτηση της φοιτητικής συμμετοχής στα πανεπιστημιακά όργανα διοίκησης, η κατοχύρωση της συμμετοχής του κατώτερου διδακτικού προσωπικού⁷.

Η εποχή της παραγωγικότητας

Η διασύνδεση της ανώτατης εκπαίδευσης με τις ανάγκες της παραγωγής δημιούργησε τους όρους, ώστε η πανεπιστημιακή δομή να εναρμονίζεται πιο γρήγορα με τις εξελισσόμενες παραγωγικές ανάγκες. Το φαινόμενο αυτό επηρεάζει και την οργάνωση της επιστημονικής δράσης, ενώ παράλληλα επιβάλλει νέες αντιλήψεις για την πανεπιστημιακή οργάνωση, από τη δεκαετία 1980 και στη συνέχεια, όπως θα διαπιστωθεί στη συνέχεια.

Στο πλαίσιο του παρόντος άρθρου, η ανάλυση θα επικεντρωθεί στις οργανωτικές μορφές αυτής της νέας πανεπιστημιακής εποχής, της εποχής της παραγωγικότητας.

Τρία φαινόμενα πιέζουν προς τη μετεξέλιξη της πανεπιστημιακής δομής:

- α. η αδυναμία των διαφόρων μοντέλων εκπαιδευτικού σχεδιασμού να οδηγήσουν σε μια αντίστοιχη οικονομική ανάπτυξη,
- β. η δημοσιονομική κρίση του κράτους που επέβαλε την αναδιάρθρωση και μείωση των εκπαιδευτικών δαπανών,
- γ. (και σημαντικότερο) οι αναδιαρθρώσεις στην παραγωγή με την εισαγωγή νέων τεχνολογιών και την καθιέρωση νέων μορφών οργάνωσης της εργασίας, που απαιτούν την αντίστοιχη ευθυγράμμιση της πανεπιστημιακής λειτουργίας υπό τις νέες συνθήκες οργάνωσης της παραγωγής, εντείνεται η σημασία των ειδικεύσεων που παρέχει το Πανεπιστήμιο, αφού αποτελούν μοχλό για την ανάπτυξη της παραγωγικότητας.

Για να επιτευχθεί αυτό το αντίκρουσμα, θα πρέπει να υπάρχει μια άμεση οργανωτική σύνδεση των ακαδημαϊκών με τις παραγωγικές μονάδες. Ταυτόχρονα όμως, το πανεπιστήμιο θα πρέπει να αναλάβει και ερευνητικές δραστηριότητες που να διευκολύνουν την επέκταση και αναδιάρθρωση της παραγωγικής δομής⁸. Ως απάντηση σε αυτές τις ανάγκες επιλέγεται στρατηγικά η ανάπτυξη προγραμμάτων έρευνας και προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης που να συνδέουν τα Πανεπιστήμια με την παρα-

γωγή, χωρίς απαραίτητα να καταστρατηγούν την οργανωτική αυτονομία των Α.Ε.Ι.: παρέχονται κίνητρα, έτσι ώστε τα Πανεπιστήμια και οι επιχειρήσεις να ανταλλάσσουν φοιτητές και στελέχη σε μια διαρκή διαδικασία ειδίκευσης-επαιδίδευσης⁹. Ιδιαίτερο μοχλό προς αυτή την κατεύθυνση αποτελεί η χρηματοδότηση από υπερεθνικούς οργανισμούς (όπως η Ε.Ε.¹⁰), που διευκολύνουν έτσι τη διαδικασία αναδιάρθρωσης.

Φυσικά, η πίεση που ασκείται πάνω στο Πανεπιστήμιο, για να εναρμονισθεί με τις παραγωγικές ανάγκες, μεταβάλλεται από χώρα σε χώρα, ανάλογα και με τη θέση που κατέχει στη δομή του διεθνούς ανταγωνισμού. Ο ίδιος όμως ο ανταγωνισμός είναι που δημιουργεί και τους όρους για την επέκταση αυτής της πίεσης¹¹.

Η φιλοσοφία που συγκροτείται γύρω από αυτή τη μετεξέλιξη αναδεικνύεται μέσα από τις αντιλήψεις που κυριαρχούν στο σύγχρονο εκπαιδευτικό διάλογο. Βασικές κατευθύνσεις της αποτελούν:

α. Η ανάπτυξη της έρευνας δεν θα εξαρτάται από τη βούληση του κάθε ερευνητή, αλλά θα προσανατολίζεται προς την εξυπηρέτηση του "δημοσίου συμφέροντος"¹². Οι συνθήκες συνθήκες ανάπτυξης της έρευνας στα Α.Ε.Ι. θεωρούνται δυσλειτουργικές, γιατί, όπως απέδειξε και μια εργασία του Συμβουλίου Έρευνας Κοινωνικών Επιστημών στη Βρετανία, τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξάγεται σε τμήματα πανεπιστημίων και πολυτεχνείων απευθύνονται πρωταρχικά προς συναδέλφους ερευνητές στο πλαίσιο ενός ενδοπανεπιστημιακού διαλόγου αντίθετα με τα αποτελέσματα της έρευνας που διενεργείται σε επιχειρησιακές ερευνητικές μονάδες, ανεξάρτητα κέντρα, καθώς και ερευνητικές μονάδες δημοσίων οργανισμών, τα οποία απευθύνονται προς άλλους επιστήμονες, εκτελεστικά όργανα για τη λήψη αποφάσεων και το κοινό¹³. Λύση θα αποτελούσε λοιπόν είτε ο διαχωρισμός της έρευνας από τη διδασκαλία και η συγκέντρωση των ερευνητικών δραστηριοτήτων σε άλλα αυτόνομα τμήματα ή ινστιτούτα, είτε η άσκηση οικονομικών πιέσεων (αλλά και η παροχή οικονομικών κινήτρων) προς τα Α.Ε.Ι. να διεξάγουν ερευνητικά προγράμματα που παραγγέλλονται από ιδιωτικές επιχειρήσεις, δημόσιους οργανισμούς κ.λπ. Πράγματι, παρατηρείται σήμερα ένας συνδυασμός αυτών των δύο λύσεων. Στην κατεύθυνση αυτή συντελεί και η σύσταση μόνιμων ενδιά-

μεσων θεσμών, όπως είναι οι ανεξάρτητες εταιρείες - δεσμοί μεταξύ Α.Ε.Ι. - επιχειρήσεων, καθώς και οι συμβουλευτικές, τεχνικές ή διαχειριστικές εταιρείες, που ιδρύονται από ορισμένους καθηγητές, προσλαμβάνουν πανεπιστημιακούς (ερευνητές, αλλά και φοιτητές) ως προσωπικό και παρέχουν επ' αμοιβή υπηρεσίες σε επιχειρήσεις, χρησιμοποιώντας μερικές φορές ακόμα και τα υλικοτεχνικά μέσα του Α.Ε.Ι. ή του ανεξαρτήτου ερευνητικού ινστιτούτου από το οποίο προέρχεται ο καθηγητής¹⁴.

- β. Η καθιέρωση ολιγόχρονων βασικών σπουδών (σπουδών “πρώτου κύκλου”) που θα συμπληρώνονται με μαθητείες ειδίκευσης στην παραγωγή: οι φοιτητές θα ειδικεύονται στις επιχειρήσεις, ενώ ορισμένοι μόνο από αυτούς θα επιστρέφουν στο πανεπιστήμιο για να αποκτήσουν περισσότερο εμβαθυμένες γνώσεις¹⁵. Αντίστοιχα, στελέχη των επιχειρήσεων θα μεταβαίνουν στο πανεπιστήμιο για επανειδίκευση ή για να διδάξουν. Ανάλογα, το πανεπιστήμιο θα προσδίδει έμφαση στη μετάδοση στοιχείων μεθόδου και όχι εξειδικευμένων γνώσεων¹⁶.
- γ. Η ανάπτυξη συλλογικού πνεύματος στην εργασία, που ενισχύεται και από την απασχόληση στις νέες τεχνολογίες¹⁷. Η στρατηγική αυτή έχει δύο όψεις: από τη μία, τη συμμετοχή του πανεπιστημίου στην προσπάθεια εφαρμογής των μεταφορντικών μορφών οργάνωσης της εργασίας (πολυατελιέ), μέσω της εκμάθησης των νέων τεχνολογιών και από την άλλη, την ανάπτυξη του αισθήματος υπευθυνότητας των φοιτητών, που ενισχύεται και μέσω της συμμετοχής τους στη διοίκηση των Α.Ε.Ι.
- δ. Υπό τις νέες συνθήκες, είναι εξαιρετικά δύσκολο για τα κυβερνητικά όργανα να προσχεδιάζουν το αντικείμενο και το περιεχόμενο ειδίκευσεων που θα χρειασθούν στην παραγωγή. Έτσι, βασική κατεύθυνση της σύγχρονης μετεξέλιξης είναι η ενίσχυση της αυτονομίας του πανεπιστημίου όχι όμως και αυτοδιοίκησής του, αφού πλέον πρέπει να συμμετέχουν ενεργά σε αυτό εκπρόσωποι των συνδεδόμενων επιχειρήσεων ή των ενδιαμέσων εταιρειών σύνδεσης βιομηχανίας - Α.Ε.Ι., γιατί η αυτοδιοίκηση από τα πανεπιστημιακά μέλη εμπόδιζε την ανανέωση των Α.Ε.Ι.¹⁸.
- ε. Η αυτονομία όμως των πανεπιστημίων δεν πρέπει να είναι απόλυτη: από το σημεινικό πολυδιασπασμένο σύστημα, πρέπει να

περάσουμε σε ένα ολοκληρωμένο σύστημα, όπου τα υποσύστημά του θα επιτελούν διαφορετικές λειτουργίες (τόποι λήψης αποφάσεων, τόποι εκτέλεσης ερευνητικών προγραμμάτων κ.λπ.). Για τη δημιουργία ενός τέτοιου συστήματος προτείνονται δύο μηχανισμοί:

- i. η λήψη αποφάσεων σε κεντρικό (κρατικό) επίπεδο που θα επιπρεάζουν όχι μόνο των προσδιορισμό των (εκπαιδευτικών, ερευνητικών) προγραμμάτων, αλλά και τους σκοπούς τους. Ταυτόχρονα θα πρέπει να καθιερώνονται κριτήρια (κόστος / όφελος) για τη μέτρηση της αποδοτικότητας των προγραμμάτων.
 - ii. οι συνεχείς παρεμβάσεις στη χρηματοδότηση και τον σχεδιασμό, που θα ωθούν τα πανεπιστήμια στην εκπλήρωση των νέων τους σκοπών. Ο σχεδιασμός δεν θα έχει πλέον ως περιεχόμενο τον μακροπρόθεσμο υπολογισμό των αναγκών, αλλά τη συγκρότηση προγραμμάτων από την κυβέρνηση και τις επιχειρήσεις, τα οποία θα ανατίθενται (πιθανώς με διαγωνισμό) στα πανεπιστήμια¹⁹.
- στ. Για την καλύτερη εξυπηρέτηση του συστήματος πρέπει να υπάρχει ένα συγκεντρωτικό κέντρο πληροφοριών σε πανευρωπαϊκό επίπεδο (αν και η ολοκλήρωση του πανεπιστημιακού συστήματος θα επιτελείται ανά περιφέρειες)²⁰.

Η όλη κίνηση περιστρέφεται γύρω από το σύνθημα της παραγωγικότητας: τα πανεπιστήμια πρέπει να αναπτύξουν την παραγωγικότητά τους, να προσφέρουν χρήσιμο έργο και πρακτικά αποτελέσματα²¹. Το αίτημα για “παραγωγικότητα των Α.Ε.Ι.” επικαλύπτει στην πραγματικότητα τον στόχο της αύξησης της παραγωγικότητας στην παραγωγή²². Βέβαια αυτό το σύνθημα δεν “αποκρύπτει” απλώς μια στρατηγική, δεν είναι ένα ιδεολόγημα, αλλά αντανακλά τη διαμόρφωση μιας “κοινής” συνείδησης, ότι στόχος είναι η παραγωγικότητα σε όλους τους τομείς.

Ποια είναι τα ορατά οργανωτικά αποτελέσματα αυτής της κίνησης στην πανεπιστημιακή διοίκηση;

Κατ’ αρχάς θα πρέπει να επισημανθεί ότι, όπως η μετεξέλιξη στους στόχους δεν προήλθε από μια συνειδητή πολιτική απόφαση για ριζική μεταρρύθμιση, έτσι και τα οργανωτικά της αποτελέσματα δεν αποκρυσταλλώνονται με νομοθετικές τομές. Η μετάβαση από την κατανομή στην παραγωγικότητα θα μπορούσε να

προκύψει, αρκεί να προωθούνταν οι κατάλληλες επιμέρους τροποποιήσεις. Το γεγονός άλλωστε, ότι από την εποχή της κατανομής είχε τεθεί ως στόχος η οικονομική ανάπτυξη, οδήγησε στην *de facto* εμφάνιση εκείνων των θεσμικών διαύλων που θα επέτρεπαν τη σύνδεση του πανεπιστημίου με τις παραγωγικές μονάδες. Οργανωτικά στοιχεία της σύγχρονης πανεπιστημιακής διοίκησης ανευρίσκονται λοιπόν ήδη στο προηγούμενο νομοθετικό πλαίσιο.

Ως βασικά οργανωτικά χαρακτηριστικά της νέας περιόδου μπορούν να θεωρηθούν η διαμόρφωση νέων ευέλικτων μορφών κατανομής (“παιδεία πολλών ταχυτήτων”, αξιολόγηση), ο νέος ρόλος του κράτους στη διαμόρφωση του επιστημονικού έργου, η οργανωτική σύνδεση με επιχειρησιακά κέντρα, η ενίσχυση της ευελιξίας και αυτονομίας των οργανωτικών δομών των Α.Ε.Ι., η πρόσληψη νέου ευέλικτου επιστημονικού προσωπικού (με συμβάσεις ιδιωτικού δικαίου ή με συμβάσεις έργου), η υποβάθμιση της συμμετοχής των πανεπιστημιακών παραγόντων στη διοίκηση και τέλος η συγκέντρωση εξουσίας: η μεταφορά αποφασιστικών αρμοδιοτήτων από τα συλλογικά όργανα διοίκησης στα ολιγομελή ή μονοπρόσωπα όργανα.

Έμμεσες κρατικές παρεμβάσεις

Εάν το βασικό χαρακτηριστικό της προηγούμενης περιόδου ήταν η αύξηση των κρατικών παρεμβάσεων για την προσχεδιασμένη εναρμόνιση των πανεπιστημιακών εκροών με τις παραγωγικές ανάγκες, σήμερα η κατεύθυνση αυτή υποβαθμίζεται: η καταναμετηκή κρίση, που εμφανίζεται με το φαινόμενο της ανεργίας των πτυχιούχων, δημιούργησε και μια νομιμοποιητική κρίση έναντι του πανεπιστημιακού θεσμού (το κύρος του πανεπιστημίου μειώνεται). Η κρίση οδήγησε στο συμπέρασμα ότι ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός (υπό τις φιλελεύθερες ή σοσιαλδημοκρατικές εκδοχές του) απέτυχε²³. Αν και ο βασικός μηχανισμός κατανομής ήταν πάντα η αγορά εργασίας, που μετέτρεπε τα τυπικά εργασιακά δικαιώματα σε πραγματικές συνθήκες εργασίας, σήμερα η αγορά εργασίας εισβάλλει στο εσωτερικό του πανεπιστημίου για να προσδιορίσει την αξία των πτυχίων και να ορίσει την κοινωνική ιεραρχία ανάμεσα στους πτυχιούχους. Η εισβολή αυτή συντελείται

μέσα από τα προγράμματα ειδίκευσης; πραγματικά εργασιακά δικαιώματα αποκτούν όσοι συμμετέχουν σε αυτά και κατόπιν προσλαμβάνονται από την εταιρεία που συμμετείχε στο πρόγραμμα.

Τα κρατικά όργανα δεν μένουν όμως ανενεργά σε όλη αυτή τη διαδικασία. Αν και υπό τις σημερινές συνθήκες θα ήταν άχρηστο να προσχεδιάζουν τις ειδικεύσεις που θα χρειαστούν στο μέλλον, ο ρόλος τους είναι διπλός:

- i. αφενός πρέπει να θεσμοθετήσουν μηχανισμούς που να διευκολύνουν τις επιχειρήσεις να επιλέγουν τους κατάλληλους φοιτητές προς ειδίκευση. Στο πλαίσιο αυτό, η κυβέρνηση εξακολουθεί να προσδιορίζει π.χ. τον αριθμό των εισακτέων (αρμοδιότητα που θα μπορούσε να μεταβιβασθεί και στα πανεπιστημιακά όργανα) ή να θεσμοθετεί νέους κύκλους σπουδών (προπτυχιακούς, μεταπτυχιακούς) ή να θεσπίζει τους όρους για τη δημιουργία προσόντων νέου τύπου (συμμετοχή σε κοινοτικά προγράμματα - “απόφοιτοι” Erasmus και comett).
- ii. Αφετέρου η κυβέρνηση δεν μπορεί να παραιτηθεί από τη ρύθμιση της κοινωνικοπολιτικής λειτουργίας. Με την εισβολή της αγοράς εργασίας στον πανεπιστημιακό χώρο εντείνεται μια διαδικασία εξωθεσμικής αξιολόγησης των σπουδών σε χρήσιμες και άχρηστες: πολλές ειδικεύσεις απαξιώνονται μέσα στη συγκυρία και οι σχολές που τις παρέχουν υποβαθμίζονται. Το ίδιο συμβαίνει και στο εσωτερικό των σχολών μεταξύ κατευθύνσεων και τομέων: οι επιχειρήσεις αρχίζουν να εξετάζουν κατά τη στιγμή της πρόσληψης τι είδους μαθήματα έχει επιλέξει ο φοιτητής για να διαπιστώσουν πόσο χρήσιμος τούς είναι. Η απαξίωση ολόκληρων τομέων, η υποβάθμιση άλλων, μπορεί να δημιουργεί ισχυρά πλήγματα στη νομιμοποίηση του πανεπιστημιακού μηχανισμού, αλλά και του κράτους. Κοινωνικά στρώματα που προσέβλεπαν στην ένταξή τους σε ένα χώρο κοινωνικής ανόδου, μπορεί να βρεθούν σε χώρους δομικής ανεργίας²⁴ Γι’ αυτό χρειάζεται η δημιουργία εκείνων των θεσμών, που θα εξορθολογίζουν την αγορά αξιολόγηση και κυρίως θα επιβάλλουν τους μηχανισμούς μέσα από τους οποίους η επιλογή των φοιτητών θα θεωρείται αξιοκρατική. Αυτό μπορεί να λειτουργήσει και ως μοχλός πίεσης προς τα πανεπιστημιακά όργανα να αυξήσουν την “αποδοτικότητα” τους και να προσδώσουν βάρος σε “αποδοτικούς και χρήσιμους” τομείς και

γνώσεις. Αποδεικνύεται, έτσι, ότι η εγκατάλειψη του σχεδιασμού ως βασικού μοχλού διαμόρφωσης των εκπαιδευτικών συνθηκών και η αντικατάστασή του από μηχανισμούς αγοράς εμφανίζεται μεν ως αντίθεση δύο διαφορετικών στρατηγικών (κρατικός παρεμβατισμός / νεοφιλελευθερισμός), στην πραγματικότητα, όμως, επιβάλλεται και στις δύο πλευρές υπό την πίεση των ίδιων των κοινωνικών αναγκών, στο μέτρο που και οι δύο πλευρές έχουν αποδεχθεί την τεχνοκρατική στροφή που μετέβαλε τον ρόλο του πανεπιστημίου στην κοινωνική αναπαραγωγή²⁵.

Τα κρατικά όργανα παρεμβαίνουν στην κατανομητική λειτουργία των Α.Ε.Ι. με τρεις τρόπους:

- α. θεσμοθετώντας ειδικές διαδικασίες αξιολόγησης των σπουδών²⁶,
- β. κατατέμνοντας τα ενιαία πτυχία σε περισσότερους κύκλους σπουδών,
- γ. αναπροσαρμόζοντας τον χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης, ώστε να περιλαμβάνει και τμήματα της τεχνολογικής εκπαίδευσης.

Αξιολόγηση

Μορφές έμμεσης αξιολόγησης των σπουδών υπήρχαν και στην προηγούμενη περίοδο, μέσω διαφοροποιήσεων του ύψους της κρατικής επιχορήγησης κατά ίδρυμα ή σχολή. Τα φαινόμενα αυτά, που ήταν ιδιαίτερα έντονα στη Μ. Βρετανία²⁷ και τη Γαλλία²⁸, σήμερα επιτείνονται. Η αξιολόγηση αποτελεί το επίδοκο πεδίο της μεταρρυθμιστικής κίνησης και η προσπάθεια αποτελεσματικής εφαρμογής της χαρακτηρίζει την εκπαιδευτική πολιτική όλων των εξεταζομένων χωρών, αλλά και της ίδιας της Ε.Ε. Πέραν της έκθεσης Ruberti (1994) που διερευνά τη δοκιμαστική εφορμογή προγραμμάτων αξιολόγησης σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, τα ίδια τα νέα κοινοτικά προγράμματα (το Σωκράτης που θα αντικαταστήσει το Erasmus και το Leonardo που θα αντικαταστήσει το COM-MET) προβλέπουν μηχανισμούς (θεσμικά συμβόλαια, ειδικές συμβουλευτικές επιτροπές) που θα αξιολογούν τα αποτελέσματα της πανεπιστημιακής δράσης και θα κατανέμουν ανάλογα την κοινωνική επιχορήγηση.

Στη Μ. Βρετανία με την Educational Reform Act του 1988, η

Επιτροπή Πανεπιστημιακών Επιχορηγήσεων αντικαταστάθηκε από το Πανεπιστημιακό Χρηματοδοτικό Συμβούλιο (Universities Funding Council), στο οποίο συμμετέχουν περισσότεροι εκπρόσωποι παραγωγικών τάξεων για να ενισχυθεί η σύνδεση Α.Ε.Ι. - επιχειρήσεων. Με την ενοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης και την εξομοίωση πανεπιστημίων - Polytechnics ενοποιήθηκαν και τα επιμέρους χρηματοδοτικά συμβούλια στο ενιαίο Higher Education Funding Council, στο εσωτερικά του οποίου αποκτούν ακόμη μεγαλύτερη ισχύ οι εκπρόσωποι των επιχειρήσεων. Ταυτόχρονα το Χρηματοδοτικό Συμβούλιο κατανέμει τις επιχορηγήσεις θέτοντας συγκεκριμένους όρους προς εκπλήρωση, ενώ συχνά οι επιχορηγήσεις αντικαθίστανται από δάνεια. Αντίστοιχα στο πλαίσιο αυτού του Συμβουλίου συγκροτείται και Επιτροπή Αξιολόγησης της Ποιότητας των επιχορηγούμενων ιδρυμάτων, ενώ παράλληλα καθιερώνεται για πρώτη φορά η δυνατότητα των κρατικών οργάνων να ελέγχουν την αποτελεσματικότητα της οικονομικής διαχείρισης των επιχορηγούμενων ιδρυμάτων²⁹. Στη Γερμανία με τον νόμο της 14-11-1985 (Drittes Gesetz zur Änderung des Hochschulrahmengesetzes) καταργήθηκαν οι ανεπιτυχείς Studienreformkommissionen³⁰ και ανατέθηκε στις αρχές κάθε κρατιδίου να φροντίζουν για την υποβολή συστάσεων στα Α.Ε.Ι. αναφορικά με τους βασικούς οργανωτικούς και προγραμματικούς τους άξονες. Κατά την προετοιμασία αυτών των συστάσεων πρέπει να συμμετέχουν και εκπρόσωποι του επαγγελματικού κόσμου. Από το αν θα αποδεχθούν τα Α.Ε.Ι. αυτές τις συστάσεις εξαρτάται και η επιχορήγησή τους (τροποποίηση στο άρθρο 9 HRG). Στη Γαλλία με τον νόμο Savary συγκροτήθηκε μια διυπουργική επιτροπή που γνωμοδοτεί για την πολιτική των habilitation. Δίπλα σε αυτή ιδρύθηκε και η Εθνική Επιτροπή Αξιολόγησης των Α.Ε.Ι. (Commissi national d'evaluation des etablissements publics a caracthre scientifique, culturel et professionnel - άρθρο 65) η επιτροπή συντάσσει ετήσια έκθεση και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην παροχή των habilitation στα ιδρύματα³¹. Μάλιστα, με τον ν. 94 - 639 της 25/7/94 η Εθνική Επιτροπή Αξιολόγησης αναλαμβάνει να αξιολογεί και τη διοικητική λειτουργία των Α.Ε.Ι.

Στην Ελλάδα μηχανισμοί αξιολόγησης προβλέφθηκαν αρχικώς για την εξωπανεπιστημιακή έρευνα (άρθρο 5, 7§3 ν.1514/85) και για τις μεταπτυχιακές σπουδές (ν.1771/88, π.δ. 380/89), που όμως

ποτέ δεν λειτούργησαν υπ' αυτό το πλαίσιο. Μηχανισμοί αξιολόγησης προβλέπονταν και σε όλες τις μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες που δεν προωθήθηκαν³². Με τον ν. 2083/92 (άρθρο 24) προβλέφθηκε η σύσταση Επιτροπής Αξιολόγησης του Έργου των Α.Ε.Ι., ενώ εν τέλει τις σχετικές αρμοδιότητες αναλαμβάνει το Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας, βάσει του ν. 2327/95. Παραταύτα η αξιολόγηση δεν έχει ακόμα εφαρμοσθεί, αφού ούτε έχει πραγματοποιηθεί επεξεργασία συγκεκριμένων κριτηρίων, ούτε αποφασίζεται να αντιμετωπισθούν οι αντιδράσεις των πανεπιστημιακών παραγόντων. Σε κάθε περίπτωση πάντως, εάν εν τέλει εφαρμοσθεί η "ελεύθερη" πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (όπως καθιερώνεται με τον ν. 2525/97) θα ενταθούν οι κοινωνικές πιέσεις για μια "ορθολογικότερη" (έστω έμμεση) κρατική παρέμβαση στην πανεπιστημιακή δράση.

Κατανομή αντικειμένων

Πέρα από την αξιολόγηση, που θεσμοποιεί την ευρεία πολυδιαστροφώση των σχολών, εντείνεται και η διαστροφώση των αποφοίτων του Πανεπιστημίου μέσα από την καθιέρωση πολλών πτυχιακών τίτλων. Το σύστημα αυτό αποτυπώνει μια νέα ευέλικτη κοινωνική ιεραρχία στο εσωτερικό της διανοήσης, ενώ ταυτόχρονα διευκολύνει την κινητικότητα των φοιτητών από κλάδο σε κλάδο³³. Αυτός ο κατακερματισμός του φοιτητικού σώματος, είχε ήδη θεσμοθετηθεί σε μια προηγούμενη περίοδο, κυρίως στη Γαλλία με την κατοχύρωση πέντε ιεραρχικά διαρθρωμένων τίτλων σπουδών: DEUG στα δύο έτη σπουδών - licence στα τρία - maîtrise στα τέσσερα και δύο βαθμίδες μεταπτυχιακών (DEA και διδακτορικό)³⁴. Με αυτό τον τρόπο διευκολυνόταν η σταδιακή απόρριψη φοιτητών, αφού ήταν καθιερωμένη η ελεύθερη εισαγωγή των κατόχων του baccalaureat στα πανεπιστήμια. Η κατεύθυνση αυτή διευρύνεται και στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες³⁵ ενώ πλέον θεσπίζεται και σε κοινοτικό επίπεδο: πέρα από τη θεσμοθέτηση κινήτρων για τη μείωση του χρόνου των προπτυχιακών σπουδών σε τρία έτη (βλ. π.χ. οδηγίες 89/40/ΕΟΚ, 92/51/ΕΟΚ κ.ε.) και τη δημιουργία ειδικών κατηγοριών από φοιτητές που συμμετέχουν σε κοινοτικά προγράμματα (π.χ. Erasmus, comett),

ήδη με το πρόγραμμα ECTS επιτρέπεται σε φοιτητές η μετάβαση από χώρα σε χώρα και από πανεπιστήμιο σε πανεπιστήμιο για την απόκτηση πολλών διαφορετικών τίτλων.

Τεχνολογική εκπαίδευση

Όλη την προηγούμενη περίοδο η ανάπτυξη της τεχνολογικής ανώτερης εκπαίδευσης πραγματοποιήθηκε εν πολλοίς έξω από τους πανεπιστημιακούς θεσμούς. Μ' αυτό τον τρόπο αποτυπώνονταν στους αποφοίτους των ανώτατων και των ανώτερων ιδρυμάτων η ιεραρχία μεταξύ της επιβλέπουσας διανοητικής και της εκτελεστικής διανοητικής εργασίας. Η σχέση όμως αυτή σήμερα αναδιαρθρώνεται με την διεύρυνση των μορφών εκτελεστικής διανοητικής εργασίας στην παραγωγή (η οποία όμως απαιτεί πλέον αναβαθμισμένες δεξιότητες), αλλά και με την απαξίωση παλαιότερων μορφών σχεδιασμού και επίβλεψης. Γι' αυτό παρατηρείται σήμερα η τάση να γεφυρωθεί το χάσμα ανώτερης - ανώτατης εκπαίδευσης³⁶, κατά τρόπο που να επιτρέπει τη διασύνδεση επιστημονικής και τεχνολογικής εκπαίδευσης, χωρίς απαραίτητα αυτή η τάση να σηματοδοτεί μια απεμπόληση της κοινωνικής ιεραρχίας, που μπορεί είτε να αποτυπώνεται βάσει των διαφορετικών κατευθύνσεων των πτυχίων³⁷, είτε μέσω της προαναφερθείσας πολυστρωμάτωσής τους.

Οργανωτική σύνδεση Α.Ε.Ι. - επιχειρήσεων

Όπως ήδη παρατηρήθηκε, η σύνδεση των πανεπιστημίων με τις επιχειρήσεις συντελείται σήμερα είτε με τη συγκρότηση κοινών προγραμμάτων για την έρευνα και την ειδίκευση των φοιτητών, είτε με τη δημιουργία ενδιάμεσων θεσμών (εταιρειών, ινστιτούτων κλπ.), στους οποίους συμμετέχουν και οι δύο φορείς, είτε τέλος με την προσκόλληση ενός ακαδημαϊκού τμήματος σε έναν παραγωγικό φορέα, που καλύπτει χρηματοδοτικά και το μεγαλύτερο μέρος των αναγκών του. Οργανωτικά, το νομοθετικό πλαίσιο μπορεί να προσφέρει τις κατάλληλες ρυθμίσεις γι' αυτή τη σύνδεση, επιτρέποντας τη συμμετοχή εκπροσώπων της επιχείρησης

στα πανεπιστημιακά όργανα³⁸ ή τη συγκρότηση ενδιάμεσων φορέων, οι οποίοι μάλιστα, στον βαθμό που διατηρούν την αυτοτέλεια τους από την πανεπιστημιακή οργάνωση, διαθέτουν το πλεονέκτημα να αποστασιοποιούνται από τα συνήθη προβλήματα των πανεπιστημιακών κινητοποιήσεων.

Η σύνδεση αυτή πραγματοποιείται, έστω και αν παραμένει θεσμικά άτυπη: οι επιχειρήσεις συμμετέχουν ενεργά στη σύνταξη και ολοκλήρωση των νέων ερευνητικών και εκπαιδευτικών προγραμμάτων, ενώ ταυτόχρονα φοιτητές και επιχειρησιακά στελέχη αποστέλλονται από το Πανεπιστήμιο στις επιχειρήσεις (και αντίστροφα) για να επιμορφωθούν, αλλά και να επιμορφώσουν. Ιδιαίτερα σημαντική στον τομέα αυτό είναι η δράση του προγράμματος *commet* μέσω του οποίου επιχορηγήθηκαν πλήθος συμπράξεων συνεργασίας μεταξύ πανεπιστημίων - επιχειρήσεων για την επαγγελματική κατάρτιση και εκπαίδευση και προωθήθηκε η παροχή άνω των επτά χιλιάδων μαθημάτων κατάρτισης σε μεγάλη ποικιλία τεχνολογικών τομέων³⁹. Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωρίζει την ανάγκη συμμετοχής επιχειρησιακών στελεχών στη διοίκηση των προγραμμάτων και προβλέπει τη συμμετοχή εκπροσώπων κοινωνικών εταίρων στις συμβουλευτικές επιτροπές των προγραμμάτων Σωκράτης και Leonardo. Ειδικότερα:

- i. ανάλογα με τη χώρα και τη σημασία που έχει η τεχνολογική ανάπτυξη γι' αυτήν, η σύνδεση επέρχεται νωρίτερα ή αργότερα. Στην κατεύθυνση αυτή συντελεί οπωσδήποτε ή παρουσία εκπροσώπων των επιχειρηματικών συμφερόντων στα πανεπιστημιακά όργανα⁴⁰, αλλά και ειδικών διοικητικών στελεχών, που αποτελούν συνδέσμους των Α.Ε.Ι. με τη βιομηχανία (*Industrial Liaison Officers*)⁴¹.
- ii. η λειτουργία αυτόνομων ερευνητικών κέντρων, που προωθούν την ανάπτυξη προγραμμάτων κατόπιν σχετικών παραγγελιών επιχειρήσεων ή δημοσίων φορέων ⁴²είναι μία ευρέως διαδεδομένη και αρκετά παλαιότερη πρακτική στις χώρες με παράδοση στην ανάπτυξη της έρευνας. Άλλωστε, στις χώρες αυτές οι επιχειρήσεις, όσο και το Κράτος, επενδύουν σημαντικά ποσά του προϊόντολογισμού τους στην έρευνα, έτσι ώστε να αυξήσουν την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων τους γι' αυτό και αποδίδουν ιδιαίτερη προσοχή στην ανάπτυξη ερευνητικών κέντρων

- στο εσωτερικό των επιχειρήσεων, με την ευρύτερη αποσύνδεσή τους από τις ανάγκες της πανεπιστημιακής διδασκαλίας⁴³.
- iii. η σύνδεση με τα επιχειρησιακά κέντρα μπορεί να προσλάβει και τη μορφή της άμεσης πρόσδεσης ενός πανεπιστημιακού τμήματος σε συγκεκριμένες βιομηχανίες με ανάλογο αναπροσανατολισμό του προγράμματος σπουδών του⁴⁴. Προς την κατεύθυνση αυτή, η ιδιωτικοποίηση των Α.Ε.Ι. μπορεί να παίξει πρωτογενή ρόλο. Γενικά όμως, η ιδιωτικοποίηση αυξάνει το κόστος αναπαραγωγής των μελών του συλλογικού εργάτη, αφού στο συνολικό κόστος λειτουργίας της εκπαίδευσης προστίθεται και το κέρδος του ιδιώτη επιχειρηματία, που δραστηριοποιείται στον χώρο της εκπαίδευσης. Στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης λειτουργούν πάντως εδώ και χρόνια ιδιωτικά Α.Ε.Ι., που υπό την πίεση του ανταγωνισμού κυρίως αναγκάστηκαν να προσκολληθούν σε συγκεκριμένες βιομηχανίες (όσα δεν ιδρύθηκαν απευθείας απ' αυτές). Εάν η κατεύθυνση αυτή βοήθησε στην αύξηση της παραγωγικότητας, οπωσδήποτε δεν εξυπλήρωσε ούτε την επιστημονική ελευθερία του προσωπικού, ούτε την κριτική έκφραση των σπουδαστών.

Ενίσχυση της πανεπιστημιακής αυτονομίας και ευελιξίας

Ήδη από την εποχή της κατανομής ενισχύεται η αυτονομία των Α.Ε.Ι., έτσι ώστε να μπορέσουν να λειτουργήσουν απρόσκοπτα οι νέοι, διευρυνμένοι και μαζικοί οργανισμοί⁴⁵. Σήμερα επιβάλλεται ακόμα περισσότερο η διεύρυνση της αυτονομίας και ευελιξίας τους, ώστε να συνδεθούν με επιχειρήσεις και να μπορούν να μεταβάλλουν την εσωτερική διάρθρωση των σπουδών ανάλογα με τις εξελισσόμενες παραγωγικές ανάγκες⁴⁶. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται και στην εισηγητική έκθεση των προτάσεων Κοντογιαννόπουλου, χρειάζονται εύκαμπτα συστήματα διοίκησης και οικονομικής διαχείρισης, εκμετάλλευση των δυνατοτήτων για αυτοχρηματοδότηση των Α.Ε.Ι. (μέσω της παροχής υπηρεσιών σε ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς), πλήρης αξιοποίηση των ερευνητικών και παραγωγικών δυνατοτήτων των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, αναπροσαρμογή των δομικών και λειτουργικών χαρα-

κτηριστικών του πανεπιστημίου με στόχο την ευελιξία και την αποτελεσματικότητα. Η αναγκαιότητα αυτή διαφέρει βέβαια από χώρα σε χώρα: στη Βρετανία με τα πλήρως αυτόνομα Α.Ε.Ι., αλλά και στη Γερμανία και λιγότερο τη Γαλλία, οι διοικητικές αρχές των πανεπιστημίων στην πράξη δεν αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα κρατικής παρέμβασης κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους, ιδίως μετά τις σχετικές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις της προηγούμενης περιόδου⁴⁷. Στην Ελλάδα αντίθετα, για μια σειρά από ενέργειες (προκηρύξεις θέσεων, οικονομική διαχείριση) τα πανεπιστημιακά όργανα έρχονται σε διάσταση και συχνά σε σύγκρουση με τις διοικητικές υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας και του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

Αν και η διοικητική αυτοτέλεια, αλλά και η οικονομική ευελιξία των Α.Ε.Ι. προωθήθηκε με μια σειρά κανονιστικών διατάξεων (ιδίως στον τομέα της έρευνας⁴⁸, πολλά θέματα παραμένουν εκκρεμή⁴⁹, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις οι ρυθμίσεις που προωθήθηκαν μάλλον δυσχέραναν παρά διευκόλυναν την πανεπιστημιακή ευελιξία⁵⁰. Δεν θα πρέπει πάντως να οριοθετείται αυτή η αυτονομία έξω από τα πραγματικά της πλαίσια: πρέπει πάντα να εξετάζεται παράλληλα με τις νέες μορφές κρατικής παρέμβασης. Η στρατηγική της ευελιξίας επηρεάζει και τη θέση του πανεπιστημιακού προσωπικού: παρέχεται στα πανεπιστημιακά όργανα η δυνατότητα να προσλαμβάνουν νέο ευέλικτο ερευνητικό και διδακτικό δυναμικό, το οποίο θα χρησιμεύει για την εκτέλεση ερευνητικών και διδακτικών προγραμμάτων. Το προσωπικό αυτό δε θα διατηρεί μόνιμη σχέση με τον πανεπιστημιακό μηχανισμό (π.χ. προσωπικό με σύμβαση έργου ή εποχιακό ή ωρομίσθιο), θα ασχολείται με εκτελεστικές ως επί το πλείστον διανοητικές εργασίες και θα προβάλλει λιγότερες απαιτήσεις (αφού δεν θα του δημιουργείται η συνείδηση της πρόσδεσης στον πανεπιστημιακό μηχανισμό, ενώ θα επικρέμαται επάνω του και ο κίνδυνος της απόλυσης⁵¹.

Διατήρηση συμμετοχής / συγκέντρωση εξουσίας

Η σύγχρονη μετεξέλιξη δεν αναιρεί τις βασικές αρχές του πανεπιστημίου των ομάδων⁵². Η συμμετοχή των πανεπιστημιακών πα-

ραγόντων στα διοικητικά όργανα διατηρείται, όσο και αν παρουσιάζεται συχνά η τάση να μειώνονται τα ποσοστά συμμετοχής. Πλην όμως, το συμμετοχικό μοντέλο διαβρώνεται περισσότερο με τη μεταβίβαση αρμοδιοτήτων από τα συλλογικά όργανα σε ολιγομελή ή μονοπρόσωπα όργανα ή σε όργανα ανώτερου επιπέδου (π.χ. από τα όργανα του τμήματος στα όργανα του Α.Ε.Ι.⁵³). Πρόκειται συνήθως για αρμοδιότητες που αφορούν τα άμεσα διοικητικά καθήκοντα (διοίκηση προσωπικού, θέματα πειθαρχίας και τάξεως) και την οικονομική διαχείριση των Α.Ε.Ι. Αντίθετα, οι αποφάσεις για την εκτέλεση⁵⁴ προγραμμάτων αποκεντρώνονται ακόμα περισσότερο: αποσύρονται συνήθως από την αρμοδιότητα των πανεπιστημιακών οργάνων και μεταβιβάζονται στα ιεραρχικά ανώτερα μέλη ΔΕΠ έτσι ενισχύεται η ευελιξία των Α.Ε.Ι. και διευκολύνονται οι συνεννοήσεις των πανεπιστημιακών μελών με παραγωγικούς φορείς: στην προσπάθεια τους να αυξήσουν την επιστημονική τους εμβέλεια και τα έσοδά τους, τα πανεπιστημιακά μέλη αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες για τη σύνδεση με τις επιχειρήσεις, ενώ αντίστοιχα τα αρμόδια όργανα των επιχειρήσεων γνωρίζουν ότι συζητούν για την κατάστροψη προγραμμάτων με τα άτομα, που θα είναι πράγματι υπεύθυνα για την ολοκλήρωσή τους. Με αυτό τον τρόπο βέβαια, και πάλι δημιουργείται μια ιδιαίτερη συγκέντρωση εξουσίας σε μονοπρόσωπα όργανα, αλλά η ευθύνη ανήκει συλλογικά στην ακαδημαϊκή μονάδα, η οποία αναθέτει στα μέλη ΔΕΠ την εκτέλεση αυτών των προγραμμάτων.

Η συγκέντρωση εξουσίας πρέπει λοιπόν να ενταχθεί σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ανάλυσης (τη σύγχρονη μετεξέλιξη των οργανωτικών σκοπών των Α.Ε.Ι.) και να συνδυασθεί τόσο με την ανάγκη έντασης της ευελιξίας των Α.Ε.Ι., όσο και με τις νέες μορφές κρατικής παρέμβασης, που οδηγούν από τη μία στην αύξηση της αποκέντρωσης, από την άλλη όμως προωθούν ένα νέο είδος επανασυγκέντρωσης (έλεγχος και αξιολόγηση των εκτελουμένων προγραμμάτων για την επίτευξη της σύνδεσης με την παραγωγή). Εν αντιθέσει συνεπώς με τη μείωση της φοιτητικής συμμετοχής, που συνήθως μαζί με την αναβάθμιση των δικαιωμάτων των καθηγητών και την ένταση της πανεπιστημιακής ιεραρχίας, αντανακλά τις προσπάθειες της κυβέρνησης να συγκροτήσει νέους συσχετισμούς δυνάμεων και νέες συμμαχίες στα Α.Ε.Ι., η συγκέντρωση εξουσίας αποτελεί δομικό φαινόμενο της σύγχρονης μετεξέλιξης.

Συγκριτική επισκόπηση

Συγκρίνοντας τα υφιστάμενα μοντέλα μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής, ανά κατηγορία διαχειριστέων θεμάτων:

α. Ίδρυση και συγκρότηση πανεπιστημιακών ιδρυμάτων:

Στον τομέα αυτό εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανά χώρα. Στην Ελλάδα η κυβέρνηση εγκρίνει την ίδρυση και λειτουργία όχι μόνο του πανεπιστημιακού ιδρύματος, αλλά και κάθε επιμέρους τμήματος ή ακόμα και τομέα. Η τάση αυτή επεκτάθηκε πρόσφατα ακόμα και στα Προγράμματα Σπουδών Επιλογής, αλλά και στα προγράμματα σπουδών του Ανοικτού Πανεπιστημίου. Σε άλλες χώρες, παρότι υφίστανται σχετικοί μηχανισμοί ελέγχου, ενισχύεται σημαντικά η ευελιξία των ιδίων των πανεπιστημιακών οργάνων να συστήνουν νέους τομείς και τμήματα, αλλά και ιδρύματα μέσω της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Στη Γερμανία, που διατηρείται ακόμα η υποχρέωση συναπόφασης των τοπικών κυβερνήσεων με τα πανεπιστημιακά όργανα για την ίδρυση τμημάτων και τομέων, στην πράξη σπάνια οι τοπικές κυβερνήσεις αρνούνται τις προτάσεις των Α.Ε.Ι. Άλλωστε, η κυβέρνηση έχει τη δυνατότητα να επεμβαίνει κατά την αναγνώριση των πτυχίων, μέσω ειδικών κανονισμών (εάν δηλαδή το παρεχόμενο από τα Α.Ε.Ι. πτυχίο μπορεί να συμπεριληφθεί στα κρατικά αναγνωρισμένα πτυχία ή όχι). Αντίστοιχα στη Γαλλία, επίσης τα τμήματα ιδρύονται κατά νόμο με υπουργική απόφαση, πλην όμως ο κρατικός έλεγχος εξασφαλίζεται επί της ουσίας με το σύστημα των *habilitations*, αλλά και των ειδικών συμβολαίων συνεργασίας των αναγνωρισμένων πανεπιστημιακών ιδρυμάτων με τα ιδιωτικά ιδρύματα. Στη Μ. Βρετανία, από το καθεστώς της πλήρους αυτονομίας, περνάμε στον αυξανόμενο έλεγχο της κυβέρνησης επί των νεοσυστημένων ιδρυμάτων. Ο έλεγχος όμως αυτός δεν οδηγεί σε δικαίωμα αρνησικυρίας επί της ίδρυσης νέων τμημάτων. Στην πραγματικότητα μπορούμε να παρατηρήσουμε την εξής κοινή τάση: όσο περισσότερο η λειτουργία ενός ιδρύματος εξαρτάται από την κρατική επιχορήγηση, τόσο μεγαλύτερος είναι ο έλεγχος των κρατικών αρχών στην ίδρυση σχολών και τμημάτων. Στις περισσότερες χώρες, προσδίδεται μεγαλύτερη αυτονομία στα πανεπιστημιακά όργανα να ιδρύουν νέες σχολές και τμήματα, τα πτυ-

χία όμως των οποίων είναι αβέβαιο αν θα αναγνωρισθούν από το Κράτος το ίδιο ισχύει και για την επιχορήγησή τους ή μη. Αντίθετα στην Ελλάδα διατηρείται ο άμεσος έλεγχος του κράτους κατά την ίδρυση των πανεπιστημιακών μονάδων, αναγνωρίζονται απευθείας οι παρεχόμενοι τίτλοι σπουδών και επιχορηγείται το σύνολο των μονάδων αυτών (ανεξάρτητα από το αν η επιχορήγηση αυτή επαρκεί για να καλύψει τις λειτουργικές τους ανάγκες).

β. Καθορισμός αριθμού εισακτέων

Και στον τομέα αυτό παρατηρούμε μια σημαντική διαφοροποίηση του ελληνικού συστήματος από τις άλλες εξεταζόμενες χώρες. Στις εξεταζόμενες χώρες (κυρίως σε Γαλλία και Μ. Βρετανία), ο αριθμός των εισακτέων εξαρτάται από τις αποφάσεις των αρμόδιων πανεπιστημιακών οργάνων. Η κυβέρνηση επεμβαίνει κυρίως με τους έμμεσους θεσμούς αξιολόγησης για να προσανατολίσει την πολιτική των πανεπιστημιακών αρχών. Στην Ελλάδα, παρά την τάση για άνοιγμα της πρόσβασης, ο αριθμός των εισακτέων προσδιορίζεται ακόμα από την κυβέρνηση και αποτελεί πεδίο σύγκρουσης μεταξύ κρατικών και πανεπιστημιακών αρχών.

γ. Κατανομή - Διαχείριση πόρων, έλεγχος οικονομικής διαχείρισης

Στον τομέα αυτό οι τυχόν διαφοροποιήσεις δεν αφορούν πρωτίστως τις χώρες μεταξύ τους, αλλά το κάθε ίδρυμα. Η γενική αρχή είναι για τις υπό εξέταση χώρες: όσο μεγαλύτερη η κρατική επιχορήγηση, τόσο μεγαλύτερη η κρατική παρέμβαση στον έλεγχο της διαχείρισής της, ακόμα και σε χώρες που παραδοσιακά υπήρχε διοικητική αυτονομία (π.χ. Μ. Βρετανία). Στην Ελλάδα, παρά το ότι έχει βελτιωθεί η αυτοτέλεια της οικονομικής διαχείρισης των Α.Ε.Ι. παρατηρείται το εξής φαινόμενο: από τη μια, υπάρχουν ακόμα μεγάλα περιθώρια ενίσχυσης της οικονομικής αυτοτέλειας και ευελιξίας, από την άλλη, στους κλάδους όπου κατοχυρώθηκε η οικονομική αυτοτέλεια, ακόμα και για τους πόρους που προέρχονται από το κράτος (π.χ. έρευνα), δεν έχουν συσταθεί αποτελεσματικοί μηχανισμοί διαχειριστικού ελέγχου.

δ. Διοίκηση προσωπικού

Στον τομέα αυτό η τάση είναι κοινή: πλήρης αυτοτέλεια των πανεπιστημιακών αρχών. Σε ορισμένες μόνο χώρες (π.χ. Γαλλία)

υπάρχουν δευτεροβάθμια όργανα ελέγχου των κρίσεων κατά την εκλογή ή την εξέλιξη του προσωπικού. Παραταύτα οι νέοι μηχανισμοί έμμεσης παρέμβασης (αξιολόγηση) δημιουργούν μια πίεση προς τις πανεπιστημιακές αρχές να ακολουθούν τις οδηγίες των κρατικών αρχών ή των συμβεβλημένων επιχειρήσεων.

ε. Διοίκηση και οργάνωση ερευνητικών - εκπαιδευτικών δράσεων

Και εδώ η τάση είναι κοινή: ένταση της αυτοδιοίκησης, αλλά και συγκέντρωση εξουσίας στο εσωτερικό των πανεπιστημιακών οργάνων, ενώ ταυτόχρονα εντείνονται στις χώρες του εξωτερικού οι προσλήψεις ειδικών επαγγελματικών στελεχών (managers) που απασχολούνται με τα διοικητικά και οργανωτικά καθήκοντα.

στ. Εποπτεία δράσης - αξιολόγηση

Ο τομέας αυτός είναι ένας από τους σημαντικότερους στη σύγχρονη λειτουργία των Α.Ε.Ι. Ενώ η άμεση εποπτεία μειώνεται, αυξάνεται η έμμεση (αξιολόγηση), ακόμα και για τομείς που παραδοσιακά καλύπτονται από τις θεσμικές εγγυήσεις της επιστημονικής ελευθερίας (π.χ. περιεχόμενο σπουδών). Όπως διαπιστώθηκε ανωτέρω, το θεσμικό πλαίσιο της αξιολόγησης έχει κοινά χαρακτηριστικά σε όλες τις χώρες. Στην Ελλάδα παρά το ότι το πλαίσιο υπάρχει, δεν εφαρμόζεται προς το παρόν καμία μορφή θεσμικά κατοχυρωμένης αξιολόγησης.

Αντί Επιλόγου

Η σύγκλιση των μοντέλων διοίκησης των Α.Ε.Ι. στην κατεύθυνση της αύξησης της παραγωγικότητας δεν αφήνει ανεπηρέαστους τους όρους άσκησης των συνταγματικών δικαιωμάτων:

- α. για την οργανωτική υποστήριξη των ολιγομελών οργάνων, που αναλαμβάνουν ουσιαστικά την πανεπιστημιακή διοίκηση, συγκροτείται ένα σύνολο επιτροπών που αποτελούνται από ειδικούς τεχνοκράτες, στελέχη επιχειρήσεων, αλλά και από άμεσα ενδιαφερόμενα (και μη εκλεγμένα) πανεπιστημιακά μέλη. Οι επιτροπές αυτές αναλαμβάνουν να προετοιμάσουν τις αποφάσεις των πανεπιστημιακών οργάνων. Έτσι, τα οργανωτικά πλαίσια μέσα στα οποία καλείται να ανπτυχθεί η ακαδημαϊκή

ελευθερία προχαράσσονται από διοικητικούς μηχανισμούς που είναι συνήθως απρόσιτοι στους φορείς της ακαδημαϊκής ελευθερίας.

- β. οι σημερινές συνθήκες τείνουν να διαμορφώσουν μια λειτουργική θεώρηση της επιστημονικής δραστηριότητας: οι διάφορες οικονομικές πιέσεις, αλλά και οι κρατικοί μηχανισμοί αξιολόγησης επιβάλλουν στον επιστήμονα την επιδίωξη συγκεκριμένων κοινωνικών σκοπών. Με τους μηχανισμούς αυτούς, η ίδια η άσκηση της ελευθερίας καθίσταται μετρήσιμη, αξιολογείται. Πιο συγκεκριμένα, οι ανάγκες των επιχειρήσεων καθοδηγούν και οι μηχανισμοί του Κράτους επικυρώνουν το τι πρέπει να θεωρείται κοινωνικά ως επιστημονικό και τι όχι. Σε αυτό το πλαίσιο οι σχετικές συνταγματικές διατάξεις υφίστανται βαρύ πλήγμα. Μοναδική εγγύηση της επιστημονικής ελευθερίας παραμένει σήμερα η συλλογική διεκδίκηση και πραγμάτωσή της σε ένα καθεστώς κοινωνικής ελευθερίας.

Σημειώσεις

1. Δ. Σαραφιανού, θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των Α.Ε.Ι. (συγκέντρωση εξουσίας-διάχυση κοινωνικού ελέγχου), αδημ. διδ. Διατριβή.
2. Το Πανεπιστήμιο προωθεί την παραγωγή και μετάδοση νέων επιστημονικών γνώσεων (επιστημονική λειτουργία), παράλληλα δε επιτελεί και μια σειρά άλλων σημαντικών κοινωνικών λειτουργιών όπως τη συνάρθρωση, εκφορά και εγγάραξη της κυρίαρχης ιδεολογίας (ιδεολογική λειτουργία), την απονομή στους αποφοίτους του των τυπικών εργασιακών δικαιωμάτων και ουσιαστικών εργασιακών απαγορεύσεων, καθώς και αντίστοιχων δεξιοτήτων (καταναμεμητική λειτουργία), τη συμβολή στη συγκρότηση κοινωνικών συμμαχιών (κοινωνικοπολιτική λειτουργία), τη συμβολή στην αύξηση της παραγωγικότητας, (οικονομική λειτουργία) βλ. ενδεικτικά Λ. Αλτουσέρ, *Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του Κράτους*, Θέσεις, Αθήνα 1983, Γ. Μηλιού, *Εκπαίδευση και εξουσία*, Αθήνα 1986, Ν. Πουλαντζά, *Οι κοινωνικές τάξεις στο σύγχρονο καπιταλισμό*, Αθήνα 1984 σ. 37, 43, Δ. Καράγωργα, *Δημόσια Οικονομική Ι* (Οι οικονομικές λειτουργίες του Κράτους), Αθήνα 1979, σ.435,446 επ., Μ. Janco-D. Furjot, *Informatique et Capitalisme*, Paris 1972, σ.73.
3. Βλ. και Ch. Frankel, *Reflections on a Worn-out Model*, in P. Seabury (ed.), *Universities in the Western World*, N. York - London 1975 σ. 280.

4. Το σύστημα της έδρας αποτελούσε κοινό χαρακτηριστικό σε Γαλλία, Γερμανία και Ελλάδα και συνδυαζόταν με την ιδιαίτερα έντονη ιεραρχική συγκρότηση στο εσωτερικό του πανεπιστημιακού προσωπικού, αλλά και στη σχέση καθηγητών - φοιτητών βλ. ενδεικτικά για την περίοδο αυτή J. Chevallier, *L' enseignement superieur*, Paris 1971 σ. 5-6, A. de Laubadère, *La loi d' orientation de l' enseignement superieur*, AJDA 1968, σ. 611, Th. Nipperdey, *The German University in Crisis*, in P. Seabury (ed.) ο.π. σ.119, Μ. Νικολινάκου, *Η μεταρρύθμιση της Ανώτατης Παιδείας στη Δ. Γερμανία, Τα Πανεπιστήμια στη Δ. Ευρώπη, Θεσσαλονίκη 1978* σ. 25-7, Ρ. Παπαδοπούλου, *Η Ανώτατη Παιδεία στη Βρετανία, Τα Πανεπιστήμια στη Δ. Ευρώπη, Θεσσαλονίκη 1978* σ.81-4, Α. Βρυχία - Κ. Γαβρόγλου, *Απόπειρες μεταρρύθμισης της Ανώτατης Εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη 1982* σ. 37-8.
5. Η κρατική παρέμβαση λαμβάνει διαφορετικές μορφές ανά χώρα. Στη Γαλλία η αυτοδιοίκηση περιορίζεται θεσμικά μόνο σε ζητήματα πειθαρχικής εξουσίας και διατήρησης της πανεπιστημιακής τάξης. Στη Γερμανία η αυτονομία ήταν θεσμικά κατοχυρωμένη, το Υπουργείο όμως κάθε κρατιδίον είχε τη δυνατότητα να παρεμβαίνει στη εκλογή των καθηγητών σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν οι αντιλήψεις του επιλεγέντος απέκλιναν από τα αποδεκτά ιδεολογικά όρια. Στην Ελλάδα, παρ' ότι το Υπουργείο δε διέθετε θεσμικά αυτή τη δυνατότητα, στην πράξη τέτοιες παρεμβάσεις παρουσιάζονταν, ιδίως σε "ανώμαλες" κοινοβουλευτικά περιόδους. Στη Μ. Βρετανία αντίθετα, τα Πανεπιστήμια αποτελούσαν κράτος εν κράτει, μόνο δε ψήγματα έμμεσης κρατικής παρέμβασης μπορούσαν να εμφανισθούν και μόνο στα νεότερα πανεπιστήμια, που δε διέθεταν μεγάλη οικονομική ισχύ.
6. Βλ. σχετικά Σ. Πεσματζόγλου, *Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα 1948-1985*, Αθήνα 1987 σ.23 επ. Το 1961 στο συνέδριο του ΟΟΣΑ στη Σουηδία, με θέμα "Διανοητική ικανότητα και εκπαίδευση", θεμελιώνεται η αρχή της ανάπτυξης της εκπαίδευσης και της συνεχούς αύξησης των διπλωματούχων, ως βασική παράμετρος της οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας.
7. Στη Μ. Βρετανία κρίσιμα ήταν τα πορίσματα της επιτροπής υπό τον Λόρδο Ρόμπινς, το 1961 (βλ. L. Robbins, *The University in the modern world*, London 1966, σ. 8). Για τη Γαλλία βλ. G. Gusdorf, *L' universite en question*, Paris 1964 σ. 97-114. Για τη Γερμανία και την πρωτοπόρα μεταρρύθμιση του Πανεπιστημίου του Βερολίνου βλ. Νικολινάκου, ο.π. σ.26. Για την πανεπιστημιακή έκρηξη στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1960 βλ. Α. Κιντή, *Η ανώτατη παιδεία στην Ελλάδα*, Αθήνα 1980 σ. 49. Έκτοτε η συντριπτική πλειοψηφία των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών θέτουν ως στόχο τη σύνδεση του πανεπιστημίου

ου με την οικονομική ανάπτυξη της χώρας από το νοχ. Στεφανόπουλου το 1966, τα σχέδια μεταρρύθμισης Παπαδόπουλου (1973) και Ανδρουτσόπουλου (1974), το νοχ. Ταλιαδούρου (1977), μέχρι και το νοχ. της επιτροπής Πρυτάνεων (1981). Ο χαρακτήρας αυτής της στροφής προσανατολίζει και τα βασικά μεταρρυθμιστικά νομοθετήματα: νόμος Faure (12-11-68) στη Γαλλία, Hochschulrahmengesetz (1976) σε ομοσπονδιακό επίπεδο στη Γερμανία, ν. 1268/82 στην Ελλάδα.

8. Ορισμένα πανεπιστήμια θα μπορούσαν βεβαίως να αναλάβουν τον ρόλο του ερευνητικού κέντρου μιας επιχείρησης ή να δημιουργηθεί μια νέα διαστρωμάτωση των τομέων των Α.Ε.Ι., που θα χωρίζονται πλέον σε τομείς ειδίκευσης και τομείς έρευνας-ανάλογες τάσεις παρατηρούνται σήμερα σε πανεπιστήμια κυρίως των ΗΠΑ.
9. βλ. την έκθεση του ΟΟΣΑ, Industrie et Université, Paris 1984
10. Ιδίως στην Ελλάδα, παραδοσιακά διάφοροι υπερεθνικοί οργανισμοί διευκόλυναν την αναδιάρθρωση της εκπαίδευσης, όπως ο ΟΟΣΑ και η Διεθνής Τράπεζα που χρηματοδότησαν και στην Ελλάδα την ίδρυση πανεπιστημίων τεχνολογικής κατεύθυνσης (π.χ. Πανεπιστήμιο Πάτρας, ΚΑΤΕΕ).
11. Η παραδοσιακή απάθεια στη σχέση των αμερικανικών Πανεπιστημίων με τις επιχειρήσεις (πολλές φορές και βίαια ανταγωνιστική σχέση) υπερκεράστηκε όταν εισέβαλε (και στις ΗΠΑ) ο διεθνής ανταγωνισμός στη δεκαετία του 1980 Α.Ν. Link - G. Tassey, Cooperative Research and Development: The Industry - University - Government Relationship, Boston - Dordrecht - London 1989 σ. vii.
12. Βλ. J. Ladrière - J. Dröze - J. Jadot - N. Rouche, Les finalités de l' Université, in: L' Université de demain, Bruxelles 1974, σ. 44.
13. Γ. Πετρόχειλου, Έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες στην Βρετανία, Επιστημονική Έρευνα και Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 49.
14. Φαινόμενο που από χρόνια ευδοκιμεί στις ΗΠΑ για τα προβλήματα που παρουσιάζονται σε αυτές τις εταιρείες (άτυποι, προσωπικοί δεσμοί, προβλήματα νομιμοποίησης των πρακτικών τους, αδυναμία ελέγχου από τα αρμόδια πανεπιστημιακά ή κρατικά όργανα, ασάφεια ως προς τις συνθήκες φοιτητικής συμμετοχής) βλ. R. Stankiewicz, Academics and entrepreneurs, London 1986, σ. 51.
15. Ladrière (et al.), ο.π. σ.42-3, L. E. Davin, Responsabilités de l' Université dans la société contemporaine, in Mutations Contemporaines, Bruxelles 1974, σ. 22-6.
16. Ladrière (et al.), ο.π., σ. 40.
17. Ladrière (et al.), ο.π., σ. 43, 55.
18. Stankiewicz, ο.π. σ. 110, 115, G. Fragnère, Structures du système

- universitaire et relations avec le pouvoir, in L' Université de demain, Bruxelles 1974, σ. 169, Davin, ο.π. σ. 19.
19. "Το πανεπιστήμιο του 2000 θα πρέπει να είναι ένα ομοσπονδιακό σύστημα περιφερειακών αυτόνομων θεσμών, ταυτόχρονα συγκεντρωτικό και αποκεντρωμένο", Fragnère, ο.π., σ.153-167
 20. Fragnère, ο.π. σ.171-2, βλ. π.χ. το πρόγραμμα NARIC στα πλαίσια του ERASMUS (καθώς και το πρόγραμμα ΕΥΡΥΚΛΕΙΑ).
 21. Η εισηγητική έκθεση των μεταρρυθμιστικών προτάσεων του υπουργού παιδείας Κοντογιαννόπουλου επί κυβερνήσεως Νέας Δημοκρατίας το 1990 οριοθετεί σαν στόχο την ανάπτυξη της άμιλλας και του διαρκούς ανταγωνισμού στα πανεπιστήμια, τη μεγιστοποίηση των προσπαθειών και της απόδοσης όλων των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας, τη μεγαλύτερη απόδοση σε κάθε τομέα δραστηριότητας (διδασκαλία, έρευνα, διοίκηση).
 22. Για την πραγματική όψη της εκπαιδευτικής παραγωγικότητας βλ. Commet Bulletin no 10, February 1991: ενίσχυση του τεχνολογικού της προσανατολισμού, εκμάθηση νέων τεχνολογιών, αντιστοίχιση με τις πραγματικές επιχειρησιακές ανάγκες σε ειδίκευση και με το αληθινό εργασιακό περιβάλλον.
 23. Για τα προβλήματα του εκπαιδευτικού σχεδιασμού βλ. Μηλιού, ο.π., σ. 110 επ.
 24. Η καταμεμητική κρίση μπορεί να βιωθεί ως κατάργηση της ισότητας ευκαιριών στην εκπαίδευση: το πανεπιστήμιο που κινείται με αξιοκρατικές διαδικασίες δεν κατανέμει πλέον τους υποψηφίους, οι οποίοι βρίσκουν δουλειά μέσω άλλων κυκλωμάτων, μη αξιοκρατικών γι' αυτή την κρίση βλ. και Πεσματζόγλου, ο.π. σ.64. Επίσης J. Prevot. A propos d' un livre de sociologie de l' education, Actes de la recherche en sciences sociales τ. 55 (1984) σ. 68. Το φαινόμενο αυτό επιτάθηκε από την ίδια την οικονομική κρίση, που έπληξε τη δυνατότητα των χαμηλότερων στρωμάτων να ανταπεξέλθουν στο κόστος της εκπαίδευσης των παιδιών τους. Αποτέλεσμα όλης αυτής της κίνησης ήταν η μεταβολή της κοινωνικής προέλευσης των εισακτέων και η ένταση του ανταγωνισμού τόσο κατά την εισαγωγή, όσο και κατά τη διάρκεια των σπουδών.
 25. Για τη μεταβολή των αντιλήψεων, από την πρόσδοση ιδιαίτερης βαρύτητας στην αξία του σχεδίου στην αντίστοιχη υπερτίμηση των καταμεμητικών λειτουργιών της ίδιας της αγοράς, βλ. Γ. Πανούση, Οραματισμοί για μιαν άλλη Ανώτατη Παιδεία, Αθήνα – Κομοτηνή 1985 σ. 88 και του ίδιου , Πανεπιστήμιο, Καθηγητές και φοιτητές, Αθήνα – Κομοτηνή 1989, σ. 48.
 26. Η στρατηγική αυτή επιβάλλεται και μέσω σχετικών συμφωνιών έκτα-

κτης επιχορήγησης των Α.Ε.Ι. Στις προτάσεις Κοντογιαννόπουλου προβλεπόταν η συνευθύνη κράτους και πανεπιστημίων στον καθορισμό των βασικών επιλογών και στόχων.

27. Όπου από το 1963 αναπροσανατολίζεται ο ρόλος της διοικητικά ανεξάρτητης Επιτροπής Πανεπιστημιακών Επιχορηγήσεων (University Grants Committee) με στόχο την επιχορήγηση των πανεπιστημίων ανάλογα με τις εθνικές ανάγκες. Αντίστοιχη Επιτροπή επιχορηγεί τα νέα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα τεχνολογικής κατεύθυνσης (Polytechnics), βλ. σχετικά W. O. Lester Smith, *Government of Education*, London 1965 σ. 160-1. F. Ridley, *L' administration d' une université britannique*, RFAP no 14 1980 σ.77. Ανάλογος μηχανισμός λειτούργησε στον τομέα της έρευνας μέσω των θεματικών ερευνητικών συμβουλίων και του Advisory Board for the Research Councils βλ. Πετρόχειλου, ο.π. σ.39-42.
28. Όπου ο σημαντικότερος μοχλός κρατικής παρέμβασης ήταν η διαδικασία της αναγνώρισης των σπουδών ως ικανών να απονέμουν το εθνικό δίπλωμα, αναγνώριση που συνοδεύεται και από τη σχετική οικονομική επιχορήγηση (habilitation). Μέσω του μηχανισμού αυτού τα κυβερνητικά όργανα μπορούν να ελέγξουν από τον αριθμό των εισακτέων μέχρι την ποιότητα του προγράμματος σπουδών, άρθρο 20 νόμου της 12-11-68, άρθρο 20 δις νόμου της 12-7-1971 (νόμου Guichard) βλ. σχετικά J. Minot (et al.), *Les universités après la loi sur l' enseignement superieur du 26-1-1984*, Paris 1984 σ. 19, 23, Κ. Ζουράρι, Το Πανεπιστήμιο - Εμπόρευμα: μεταρρύθμιση και εξασφάλιση στη γαλλική ανώτατη παιδεία. Τα Πανεπιστήμια στη Δ. Ευρώπη, Θεσσαλονίκη 1978 σ. 229 επ.
29. Βλ. τα άρθρα 81, 83, 65, 68 και 70 της Further and Higher Education Act 1992, επίσης για τη μεταρρύθμιση του 1988 S. Maclure, *Education Reformed*, London 1989 σ. 87-90.
30. Οι οποίες είχαν ως στόχο να επιτρέπουν τον κρατικό έλεγχο στον μακροπρόθεσμο εκπαιδευτικό σχεδιασμό (άρθρο 9 HRG), βλ. και A. Reich, *Hochschulrahmengesetz Kommentar*, Bad Honnef 1977, σ. 29 επ.
31. Για τις επιτροπές αυτές βλ. και Minot (et al.), ο.π. σ. 302 επ.
32. Προτάσεις Οικουμενικής (Ιανουάριος 1990), προτάσεις Κοντογιαννόπουλου (1990), Επιτροπή Μητσόπουλου (1991), Επιτροπή Φατούρου (1994).
33. Δεν απαγορεύεται π.χ. σε φοιτητή που έχει αποκτήσει ένα προπτυχίο να μεταπηδήσει σε έναν σχετικά συγγενή κλάδο για να αποκτήσει ένα άλλο πτυχίο. Ακόμα πιο ευέλικτη θα ήταν η δημιουργία διαύλων που να επιτρέπουν τη μετακίνηση από τη μία επιστημονική ενότητα στην άλλη, κατά τη διάρκεια των σπουδών οποιασδήποτε βαθμίδας: κάτι

- τέτοιο συμβαίνει λίγο - πολύ στις ΗΠΑ, υπάρχουν όμως και όρια ανελαστικότητας.
34. βλ. σχετικά το διάταγμα της 16-1-1976, καθώς και το άρθρο 14 του νόμου της 26-1-1984 (νόμος Savary).
 35. Στη Γερμανία ο νόμος της 14-11-85 προβλέπει τη δυνατότητα παροχής προδιπλώματος στα δύο έτη σπουδών (Diplomvorprüfung - Zwischenprüfung), αλλά και μεταπτυχιακού διπλώματος εξειδίκευσης (magister). Στην Ελλάδα επιχειρήθηκε με δειλό τρόπο η εισαγωγή του ίδιου συστήματος μέσω των δύο κύκλων σπουδών (άρθρο 9 ν.2083/92), χωρίς όμως να προβλέπεται αρχικώς και η απονομή σχετικού διπλώματος. Μετά την κατάργηση του συστήματος με τον ν. 2188/94 (σύστημα ποτέ άλλωστε δεν εφαρμόστηκε λόγω των αντιδράσεων που συνάντησε), η κυβερνητική στρατηγική αναπροσανατολίζεται: πρωταρχικός στόχος γίνεται αφενός η αποστοίχιση του τίτλου σπουδών από κάθε νομοθετικά κατοχυρωμένο εργασιακό δικαίωμα και αφετέρου η συγκρότηση ενός φορέα πιστοποίησης των διαφόρων σπουδών και γνώσεων που αποκτά ένας πολίτης κατά τη διάρκεια της ζωής του. Ως τέτοιος φορέας επιλέχθηκε το ΕΣΥΠ. Με αυτό τον τρόπο καθίσταται δυνατή η πλήρης εργασιακή ευελιξία, αφού η αξία κάθε πτυχίου ατομικά εξαρτάται πλέον από το σύνολο των πιστωτικών μονάδων που έχει συσσωρεύσει ο πτυχιούχος και όχι από τη βαθμίδα (μέση τεχνική, ανώτερη, ανώτατη, μεταπτυχιακή) στην οποία εντάσσεται το ίδρυμα που εξέδωσε τον τίτλο. Βασική όμως προϋπόθεση για την ολοκλήρωση του συστήματος είναι και η δυνατότητα ευέλικτης διατήρησης από ίδρυμα σε ίδρυμα. Προφανώς σ' αυτή την κατεύθυνση επιλέχθηκε η λειτουργία των Προγραμμάτων Σπουδών Επιλογής με τον ν. 2525/97.
 36. Με τον νόμο Savary στη Γαλλία, τον νόμο της 14-11-85 στη Γερμανία και την Further and Higher Education Act του 1992 στη Μ. Βρετανία. Αντίστοιχο νοχ. που προωθήθηκε στις 14-12-1994 στην Ελλάδα συνάντησε τις αντιδράσεις των πανεπιστημιακών. Εν τέλει με το άρθρο 16 ν.2327/95 εγκρίθηκε η δυνατότητα εγγραφής αποφοίτων των Τ.Ε.Ι. στα ΠΜΣ των Α.Ε.Ι.
 37. Όπως έγινε στη Γερμανία με τον νόμο της 14/11/85, όπου στα πτυχία τεχνολογικής κατεύθυνσης αναγράφεται η ένδειξη FH.
 38. Όπως π.χ. συμβαίνει στο ομοσπονδιακό Πολυτεχνείο της Ζυρίχης, ακόμα και για θέματα προγράμματος σπουδών και καθηγητικών κρίσεων.
 39. Τα περισσότερα απευθύνονταν σε στελέχη βιομηχανικών επιχειρήσεων, βλ. έκθεση προγράμματος Leonardo (21-12-93).
 40. Σύμφωνα με την έκθεση της IRDAC (Industrial Research and Devel-

opment Advisory Committee of the Commission of the European Communities), School and Industry, που εκδόθηκε από την Κοινότητα στο πλαίσιο του προγράμματος Comett, οι εκπαιδευτικοί θεσμοί θα πρέπει να συμβουλευούνται τη βιομηχανία για θέματα προγράμματος σπουδών, ειδικοτήσεων, τίτλων σπουδών και εκπαιδευτικών διαδικασιών (βλ. Comett Bulletin no 10, February 1991). Στην κατεύθυνση αυτή, εκπρόσωποι επιχειρήσεων μπορούν να συμμετέχουν σε πανεπιστημιακά όργανα βάσει του γαλλικού νόμου της 9-11-81 και να συναποφασίζουν ακόμη και για το περιεχόμενο του προγράμματος σπουδών (άρθρο 5 νόμου της 26-1-84), ενώ αντίστοιχη ρύθμιση περιέχει και το άρθρο 37§1 του γερμανικού HRG. Στην Ελλάδα παρόμοια ρύθμιση περιείχαν οι προτάσεις Κοντογιαννόπουλου για το Ανοιχτό Πανεπιστήμιο.

41. Η Ε.Ε. κατά τη διάρκεια του 1989 προετοίμασε την εκπόνηση μιας μελέτης, στο πλαίσιο των προγραμμάτων comett και sprint, με στόχο να διερευνηθεί ο ρόλος και η ανάγκη κατάρτισης τέτοιων στελεχών. Πρόβλεψη για την πρόσληψη παρόμοιων στελεχών περιείχαν και οι προτάσεις της Επιτροπής Φατούρου.
42. Για τη σημασία αυτών των ανεξάρτητων ενδιαμέσων φορέων βλ. comett Bulletin no 10, February 1991. Μέσω αυτών των θεσμών μπορούν να υπερσκελισθούν πολιτικά ή διοικητικά προβλήματα που παρουσιάζονται στα Α.Ε.Ι., βλ. και Ημερίδα για την αποτελεσματική συμμετοχή των ελληνικών φορέων στο comett II, Αθήνα 9 Φεβρουαρίου 1990.
43. βλ. σχετικά τα άρθρα 45 του γαλλικού νόμου της 26-1-84, 4, 43§3 του γερμανικού HRG, αλλά και τις ρυθμίσεις του ν. 2083/92 που προβλέπουν την ίδρυση Ερευνητικών Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων με τη μορφή ΝΠΙΔ.
44. Αυτή η μορφή οπωσδήποτε δημιουργεί τα μεγαλύτερα προβλήματα στην ανεξαρτησία των Α.Ε.Ι. και στην αυτόνομη ανάπτυξη της έρευνας, είναι όμως ταυτόχρονα και η μόνη μορφή που επιλύει τα προβλήματα στη σχέση μεταξύ Α.Ε.Ι. και επιχειρήσεων. Η πρακτική στο εξωτερικό έχει αποδείξει ότι, στον βαθμό που πανεπιστήμια και επιχειρήσεις διαπλέκονται διατηρώντας την αυτονομία τους:
 - α) δημιουργούνται προβλήματα στον καθορισμό του ποιός είναι ο ιδιοκτήτης των αποτελεσμάτων της έρευνας οι εταιρείες δεν έχουν συνηθίσει να χρηματοδοτούν κάτι που δεν θα αποτελέσει μελλοντική τους ιδιοκτησία (Link-Tasse, ο.π. σ. xix) δημιουργείται δηλαδή μια ένταση μεταξύ της βιομηχανικής ιδιοκτησίας (που απαιτεί μυστικότητα) και του δικαιώματος ελεύθερης πληροφόρησης που επιτελείται με τη δημοσίευση των ερευνητικών προγραμμάτων και

- αποτελεί προϋπόθεση για την ακαδημαϊκή εξέλιξη του ερευνητή (E. Geisler - A. Rubenstein, University - Industry relations: a review of major issues in Link-Tassey ο.π. σ. 46, 50),
- β) οι εταιρείες είναι εξαιρετικά ανυπόμονες και θεωρούν ότι τα Α.Ε.Ι. αργοπορούν ιδιαίτερα να αποδώσουν το προϊόν-υπάρχει άλλωστε μια ιδιαίτερη ένταση μεταξύ των μεγάλων ερευνητικών προγραμμάτων που προτιμούν οι πανεπιστημιακοί ερευνητές και της προσπάθειας της βιομηχανίας να επιλύσει συγκεκριμένα προβλήματα Link-Tassey, ο.π. σ. xxί και Geisler-Rubenstein, ο.π. σ.44 - 5,
- γ) οι συμβουλευτικές σχέσεις μεταξύ ΔΕΠ και βιομηχανίας συνήθως δεν λειτουργούν αποτελεσματικά, επειδή οι ακαδημαϊκοί δεν βρίσκονται διαρκώς στο περιβάλλον της επιχείρησης (προτείνουν κάποια επαναστατική ιδέα και μετά δεν είναι παρόντες κατά την επεξεργασία και εκτέλεσή της) Geisler-Rubenstein, ο.π. σ. 48 γι' αυτό, η συνεργασία με τα πανεπιστήμια είναι δεύτερη επιλογή για τις εταιρείες, που προτιμούν να αναπτύξουν μόνες τους την τεχνολογική έρευνα και ανανέωση (Link-Tassey, ο.π. σ. xi). Ακόμα και με την ενίσχυση της Κοινότητας στο πλαίσιο του προγράμματος Comett, διαπιστώθηκε, κατά την αξιολόγηση της α' φάσης του προγράμματος (1989), ότι η ενεργοποίηση των Α.Ε.Ι. ήταν μεγαλύτερη από την ενεργοποίηση των βιομηχανιών βλ. επίσης Ημερίδα για το comett, ο.π. σ.74 επ., για το πανευρωπαϊκό πρόβλημα των συμμετεχόντων - φαντασμάτων (sleeping partners), που απλώς δηλώνονται για να εισπράττονται οι επιχορηγήσεις.
45. Τα Α.Ε.Ι. δεν περιορίζονται πλέον στην από καθ' έδρας διδασκαλία, αλλά αναλαμβάνουν την εκτέλεση πλήθους ερευνητικών και εκπαιδευτικών προγραμμάτων και διαχειρίζονται σημαντικά κονδύλια. Η επέμβαση της Δημόσιας Διοίκησης για να ελέγξει αυτές τις δραστηριότητες θα επέφερε σημαντικές καθυστερήσεις και δυσλειτουργίες. Άλλωστε, η μαζικοποίηση των Α.Ε.Ι. και η πληθώρα των δραστηριοτήτων τους δεν επιτρέπει την άμεση και επαρκή πληροφόρηση των συγκεντρωτικών οργάνων του κράτους και έτσι καθιστά αναποτελεσματική την κυβερνητική εποπτεία επί των δραστηριοτήτων αυτών. Οι κυβερνήσεις χρειάζονται τουλάχιστον κάποιους έμμεσους αποκεντρωμένους διαύλους, που να επεξεργάζονται τις πληροφορίες για την κατάσταση και λειτουργία κάθε πανεπιστημίου (βλ. π.χ. τον θεσμό του recteur στη Γαλλία). Επίσης, η αυτονομία των Α.Ε.Ι. μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα εύχρηστη, αφού επιτρέπει διαφοροποιήσεις στον τρόπο οργάνωσης κάθε σχολής, ανάλογα με το είδος της (νομική, ιατρική κλπ.), με τις διαφορετικές της δυνατότητες στην παραγωγή έρευνας, στην υλικοτεχνική υποδομή κ.λπ.

46. Βλ. και Πανούση, Πανεπιστήμιο, Καθηγητές και φοιτητές, ο.π. σ. 66.
47. Που θεσμοθέτησαν το δικαίωμα της αυτονομίας των Α.Ε.Ι. (άρθρο 58 του γερμανικού HRG, γαλλικός νόμος της 12-11-68). Πάντως στη Γαλλία η οικονομική αυτονομία των Α.Ε.Ι. ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο με τον νόμο της 17-7-78. Έτσι τα Α.Ε.Ι. μπορούν ακόμα και να μεταφέρουν ποσά από τη χρηματοδότηση που παρέχει το Υπουργείο για μια θέση προσωπικού σε άλλους κωδικούς.
48. Βλ. τα άρθρα 48§11 ν. 1404/83, 1 ν. 1674/86, 6ΣΤ§9-13 ν. 2083/92 που ρυθμίζουν τη μεταβίβαση στον πρύτανη της αρμοδιότητας διορισμού του πανεπιστημιακού προσωπικού, αλλά και την υ.α. Β1/819/20-12-88 (ειδικός λογαριασμός έρευνας) και το άρθρο 1 ν. 2083/92 που διευκολύνει την οικονομική διαχείριση των Α.Ε.Ι.
49. Βλ. π.χ. τις προτάσεις της Επιτροπής Φατούρου που προέβλεπαν τη σύσταση Ειδικού Λογαριασμού Διοίκησης - Εκπαίδευσης (η διαχείριση του οποίου θα αποδεδμευόταν κατά τα πρότυπα του λογαριασμού έρευνας από το Δημόσιο Λογιστικό), αλλά και τη δυνατότητα μεταφοράς κονδυλίων που έχουν διατεθεί για την πλήρωση θέσεων ΔΕΠ για την πλήρωση θέσεων άλλων κατηγοριών προσωπικού βάσει μιας προκαθορισμένης αναλογίας βλ. επίσης την πρόταση (της 21-12-95) για την ίδρυση Κεφαλαίου Εθνικής Παιδείας με τη μορφή ΝΠΙΔ.
50. Ενδεικτικά, η απόπειρα εφαρμογής τετραετούς προγραμματισμού για τις θέσεις των μελών ΔΕΠ (άρθρο 6Α§1 ν.2083/92) δημιούργησε έναν πραγματικό τραγέλαφο: από τις 5.370 θέσεις που ζήτησαν τα Α.Ε.Ι., το Υπουργείο ενέκρινε τις 1.363 (1,5 θέση ανά τμήμα ετησίως). Έτσι η κατάργηση του τετραετούς προγραμματισμού με το άρθρο 6 του ν.2188/94 και η αντικατάστασή του με έναν ετήσιο προγραμματισμό, πολύ πιο ευέλικτο, ήρθε σχεδόν φυσιολογικά.
51. Βλ. τα άρθρα 57 του νόμου της 14-6-85 και 36§3 του νόμου της 14-11-85 για τη Γερμανία, το άρθρο 62 του νόμου της 17-7-78 για τη Γαλλία, το άρθρο 28 ν. 2083/92 (θεσμοθέτηση ΔΕΠ μερικής απασχόλησης και ΕΜΥ, υποβάθμιση θέσης Λέκτορα) για την Ελλάδα, αλλά και τις προτάσεις για την κατάργηση της μονιμότητας του πανεπιστημιακού προσωπικού στη Μ. Βρετανία (Ρ. Scott, The crisis of the University, London 1984 σ. 144).
52. Η καθιέρωση της συμμετοχής όλων των πανεπιστημιακών ομάδων στην πανεπιστημιακή διοίκηση λειτούργησε ως μηχανισμός ενσωμάτωσής τους στους πανεπιστημιακούς σκοπούς, βλ. Σαραφianού, ο.π. σ. 946 επ. Η συμμετοχή προοριζόταν να αποτελέσει i) όργανο για την επίλυση των συγκρούσεων εντός του Πανεπιστημίου, ii) μέσο για την κινητοποίηση του "κοινού" αισθήματος των διαφόρων ομάδων και την καλύτερη πληροφόρηση επί των προβλημάτων, προς το σκοπό

της λήψεως καλύτερων αποφάσεων, iii) μηχανισμό για την ανάπτυξη συναισθήματος ευθύνης, αυτοελέγχου και αυτοπειθαρχίας των φοιτητών και για την ικανοποίηση των ψυχολογικών αναγκών τους, βλ. Α. Ταλιαδούρου, Η μεταρρύθμιση στην ανώτατη εκπαίδευση, Αθήνα 1983 σ. 168, Κιντή, ο/π/ σ. 152, Ch. Debbasch, L' université desorientée, Paris 1971 σ. 82. Με σειρά διατάξεων, αλλά και με σχετικές εκχωρήσεις των ιδίων των πανεπιστημιακών οργάνων, οι σημαντικότερες αρμοδιότητες μεταβιβάζονται στους προέδρους των πανεπιστημίων και στους διευθυντές των ΜΔΕ στη Γαλλία (βλ. και Minot (et al.), ο.π. σ.54 επ.), στους προέδρους των Συγκλήτων και στους διευθυντές των τμημάτων στη Μ. Βρετανία (βλ. και Ridley, οπ σ.84, 86 επ.), στους πρυτάνεις των πανεπιστημίων, και στους προέδρους των τμημάτων στη Γερμανία (βλ. και Ch. Autexier, L' administration de l' enseignement en RFA, Paris 1975 σ. 323, H.v. Mangoldt. über die neue Universität, JZ 1977 σ. 433), στους πρυτάνεις των Α.Ε.Ι. (άρθρο 3§3 ν. 2083/92), τα πρυτανικά συμβούλια (2§3 ν. 2083/92 - καταργήθηκε όμως μεταγενέστερα με το άρθρο 1§1 ν. 2188/94), τους προέδρους τμημάτων (8 ω. 2083/92) και τα ΔΣ τμήματος (άρθρο 79§2 ν. 1566/85, 4§2 ν. 2083/92) στην Ελλάδα, ενώ ταυτόχρονα καθιερώνονται ειδικά όργανα με μειωμένη σύνθεση για τις μεταπτυχιακές σπουδές (άρθρο 81 ν.1566/85, 11, 12 ν.2083/92, 6 ν.2454/97), την διοικητική (άρθρο 10 ν.1771/88) και οικονομική διαχείριση των ερευνητικών προγραμμάτων (ν.α. Β1/819/20-12-88).

53. Με σειρά διατάξεων, αλλά και με σχετικές εκχωρήσεις των ιδίων των πανεπιστημιακών οργάνων, οι σημαντικότερες αρμοδιότητες μεταβιβάζονται στους προέδρους των πανεπιστημίων και στους διευθυντές των ΜΔΕ στη Γαλλία (βλ. και Minot (et al.), ο.π. σ.54 επ.), στους προέδρους των Συγκλήτων και στους διευθυντές των τμημάτων στη Μ. Βρετανία (βλ. και Ridley, ο/π/ σ.84, 86 επ.), στους πρυτάνεις των πανεπιστημίων, και στους προέδρους των τμημάτων στη Γερμανία (βλ. και Ch. Autexier, L' administration de l' enseignement en RFA, Paris 1975 σ. 323, H.v. Mangoldt. über die neue Universität, JZ 1977 σ. 433), στους πρυτάνεις των Α.Ε.Ι. (άρθρο 3§3 ν. 2083/92), τα πρυτανικά συμβούλια (2§3 ν. 2083/92 - καταργήθηκε όμως μεταγενέστερα με το άρθρο 1§1 ν.2188/94), τους προέδρους τμημάτων (8 ω. 2083/92) και τα ΔΣ τμήματος (άρθρο 79§2 ν.1566/85, 4§2 ν. 2083/92) στην Ελλάδα, ενώ ταυτόχρονα καθιερώνονται ειδικά όργανα με μειωμένη σύνθεση για τις μεταπτυχιακές σπουδές (άρθρο 81 ν.1566/85, 11, 12 ν. 2083/92, 6 ν. 2454/97), την διοικητική (άρθρο 10 ν.1771/88) και οικονομική διαχείριση των ερευνητικών προγραμμάτων (ν.α. Β1/819/20-12-88).
54. Δεν θα πρέπει βέβαια να συγχέεται ο σχεδιασμός και η εκτέλεση ενός

προγράμματος με τις αποφάσεις για τη συμμετοχή στο πρόγραμμα, που λαμβάνονται σε ανώτερα επίπεδα.

Βιβλιογραφία

- Autexier, Ch. (1975): *L' administration de l' enseignement en République Fédérale d' Allemagne - Etude de science administrative comparée*, LGDJ, Paris.
- Chevallier, J. (1971): *L' enseignement supérieur*, PUF, Paris.
- Davin, L. E. (1974): "Responsabilités de l' Université dans la société contemporaine", in: *Mutations Contemporaines*, (Documents et travaux du séminaire interdisciplinaire de science économique de l' Université de Liège), E. Bruylant, Bruxelles, pp. 22-26.
- de Laubadère A. (1968): "La loi d' orientation de l' enseignement supérieur", *Actualité Juridique, Droit Administratif*, σ. 611επ.
- Debbasch, Ch. (1971): *L' université desorientée (autopsie d' une mutation)*, PUF, Paris
- Fagnère, G. (1974): "Structures du système universitaire et relations avec le pouvoir", in: *L' Université de demain*, Elsevier Sequoia, Bruxelles, σ. 169επ.
- Frankel, Ch. (1975): "Reflections on a Worn-out Model", in: P. Seabury (ed.) *Universities in the Western World*, The Free Press, N. York-London, σ. 280επ.
- Geisler, E.-Rubenstein, A. (1989): "University-Industry relations: a review of major issues" in: Link-Tassej,: *Cooperative Research and Development: The Industry-University-Government Relationship*, Kluwer Academic Publishers, Boston-Dordrecht-London σ. 46επ.
- Gusdorf, G. (1964): *L' université en question*, Payot, Paris.
- IRDAC (Industrial Research and Development Advisory Committee of the Commission of the European Communities), "School and Industry", *Committ Bulletin no 10*, February 1991.
- Janco, M.-D. Furjot D. (1972): *Informatique et Capitalisme*, Paris.
- Ladrière, J.-Drèze J.-Jadot J.-Rouche N. (1974): "Les finalités de l' Université", in: *L' Université de demain*, Elsevier Sequoia, Bruxelles.
- Lester, Smith W. O. (1965): *Government of Education*, Penguin, London.
- Link, A. N.-Tassej G. (1989): *Cooperative Research and Development: The Industry-University-Government Relationship*, Kluwer Academic Publishers, Boston-Dordrecht-London.
- Maclure, S. (1989): *Education Reformed*, London.
- Mangoldt, H. v. (1977): "Über die neue Universität", *Juristenzeitung* 1977, σ. 433επ.

- Minot, J. (et al.), (1984): *Les universités après la loi sur l'enseignement supérieur du 26 Janvier 1984*, Berger - Levrault Paris.
- Nipperdey, Th. (1975): "The German University in Crisis", in P. Seabury (ed.) *Universities in the Western World*, The Free Press. N. York-London, σ.119επ.
- OECD-Report, (1984): *Industrie et University*, (nouvelles formes de coopération et de communication), Paris.
- Prevot, J. (1984): "A propos d' un livre de sociologie de l' education", *Actes de la recherche en sciences sociales*, τ. 55 σ. 68.
- Reich, A. (1977): "Hochschulrahmengesetz Kommentar", K.H. Bock, *Bad Honnef*, σ. 29 επ.
- Ridley, F. (1980): "L' administration d' une University britannique", *Revue Francaise de Science Politique* no 14, σ.77.
- Robbins, L. (1966): *The University in the modern world*, London.
- Scott, P. (1984): *The crisis of the University*, Croom Helm, London-Sydney -Dover (New Campshire.
- Stankiewicz, R. (1986): *Academics and entrepreneurs (developing University - Industry Relations*, Frances Pinter, London.
- Αλτουσέρ, Λ. (1983): *Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του Κράτους, Θέσεις*, Αθήνα.
- Βρυχέα, Α. -Γαβρόγλου, Κ. (1982): *Απόπειρες μεταρρύθμισης της Ανώτατης Εκπαίδευσης 1911-1981*, Πολύτυπο, Θεσσαλονίκη.
- Ζουράρις, Κ. (1978): "Το Πανεπιστήμιο-Εμπόρευμα: μεταρρύθμιση και εξαθλίωση στη γαλλική ανώτατη παιδεία", σε: *Τα Πανεπιστήμια στη Δ. Ευρώπη*, Θεσσαλονίκη, σ. 229 επ.
- Καράγιωργας, Δ. (1979): *Δημόσια Οικονομική Ι (Οι οικονομικές λειτουργίες του Κράτους)*, Αθήνα.
- Κιντής, Α. (1980): *Η ανώτατη παιδεία στην Ελλάδα (ανατομία- σκέψεις για την αναδόμησή της)*, Gutenberg, Αθήνα.
- Μηλιός, Γ. (1986): *Εκπαίδευση και εξουσία*, Αθήνα.
- Νικολινάκος, Μ. (1978): "Η μεταρρύθμιση της Ανώτατης Παιδείας στη Δ. Γερμανία", σε: *Τα Πανεπιστήμια στη Δ. Ευρώπη*, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 25επ.
- Πανούσης, Γ. (1985): *Οραματισμοί για μιαν άλλη Ανώτατη Παιδεία (άρθρα 1980-1985)*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Πανούσης, Γ. (1989): *Πανεπιστήμιο, Καθηγητές και φοιτητές (άρθρα 1986-1989)*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1989.
- Παπαδοπούλου, Ρ. (1978): "Η Ανώτατη Παιδεία στη Βρετανία", σε: *Τα Πανεπιστήμια στη Δ. Ευρώπη, Θεσσαλονίκη*, σ. 81επ.
- Πεσματζόγλου, Σ. (1987): *Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα 1948-1985 (Το ασύμπτωτο μιας σχέσης)*, Θεμέλιο, Αθήνα.

- Πειρόχειλος, Γ. (1981): *Έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες στην Βρετανία, Επιστημονική Έρευνα και Πανεπιστήμιο*, Θεσσαλονίκη, σ. 49.
- Πουλαντζάς, Ν. (1984): *Οι κοινωνικές τάξεις στο σύγχρονο καπιταλισμό*, Αθήνα.
- Σαραφιανός, Δ. (1989): Το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των Α.Ε.Ι. (συγκέντρωση εξουσίας-διάχυση κοινωνικού ελέγχου), αδημ. διδ. Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Ταλιαδούρος, Α. (1983): *Η μεταρρύθμιση στην ανώτατη εκπαίδευση*, Αθήνα.